

KRIMINALISTINĖS RAŠYSENOS EKSPERTIZĖS ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE 1918–2000 m.

Dr. Jadvyga Ignatjeva

Kalvarijų g. 158–36, 2042 Vilnius
Telefonas 77 67 08

Janina Masiulienė

Lietuvos teismo ekspertizės centras, Rašysenos ekspertizių skyrius
Lvovo 19a, Vilnius
Telefonas 63 85 43

Pateikta 2001 m. rugsėjo 17 d.

Parengta spausdinti 2001 m. gruodžio 12 d.

*Recenzavo Lietuvos teismo ekspertizės centro direktoriaus pavaduotojai doc. dr. Jurgis Rinkevičius ir
dr. Voldemaras Jankauskas*

S a n t r a u k a

Straipsnyje, remiantis literatūros šaltiniais ir archyvine medžiaga, pateikti pagrindiniai rašotyros mokslo ir ekspertinės praktikos klausimai atskirais jos raidos etapais: prieškario Lietuvoje (1918–1940), sovietiniu laikotarpiu (1940–1990) ir paskelbus Lietuvoje nepriklausomybę (1990–2000). Jame nušviesta kaligrafinės ekspertizės ir grafologijos, kaip mokslų apie rašyseną, įtaka kriminalistinei rašysenos ekspertizei, apžvelgtas pedagogų, psichologų bei prieškario laikotarpio kriminalistų ekspertų indėlis kuriant pažangesnes rašysenos tyrimo metodikas.

Straipsnyje pažymėta buvusios Tarybų Sąjungos mokslininkų rašotyryninkų įtaka įtvirtinant sukurtus rašysenos tyrimo mokslinius pagrindus bei kuriant naujus ir tobulinant tradicinius rašysenos tyrimo metodus Lietuvoje. Nušviestos pagrindinės mokslinio darbo kryptys, aptartas autorystės ekspertizės mokslinių pagrindų sukūrimas ir jų tobulinimas lietuvių kalba parašytiems tekstams tirti, pabrėžta atliktų matematinių kibernetinių tyrimų svarba rašysenos ekspertizėms.

Apžvelgti pagrindiniai darbai, atlikti rašotyros srityje nepriklausomybės laikotarpiu, numatyta pagrindinė mokslinio rašotyros darbo kryptis. Pateikti retesni rašysenos tyrimo atvejai iš mūsų tautos kultūrinio ir mokslinio palikimo.

Teismo rašotyra, kaip atskira kriminalistikos mokslo šaka, Lietuvoje istoriniu požiūriu ne iki galo iširta. Vienintelis darbas, kuriame pirmą kartą išsamiai nušviečiamas rašysenos tyrimas 1918–1940 m., tai prof. E. Palskio monografinė studija „Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940)“ [1]. Suprantama, kad anksčiau tokių darbų ir negalėjo būti, nes prieškario laikotarpio literatūra tyrinėtojų nebuvo prieinama. Be to, ir požiūris į ją buvo kritiškas. Pažymėtina, kad prof. E. Palskis ne tik visapusiškai ir profesionaliai aprašė rašysenos ir dokumentų tyrimus, kruopščiai surinko ir išstudijavo to laikmečio literatūrą, bet parašė ir daug kitų darbų, kuriuose nušvietė grafologijos bei kriminalistinės rašysenos ekspertizės istorijos bruožus, teorinius kriminalistinės rašotyros klausimus [2; 3; 4].

Straipsnyje, remiantis literatūros šaltiniais bei archyvine medžiaga, pateikiami tik pagrindiniai rašotyros mokslo bei ekspertinės praktikos klausimai nuo 1918 m. iki šių dienų atskirais rašotyros raidos etapais: prieškario Lietuvoje (1918–1940), sovietiniu laikotarpiu (1940–1990) ir paskelbus Lietuvoje nepriklausomybę (1990–2000).

Prieškario Lietuvos rašotytros raidai nemaža įtakos turėjo atskirų teorinių koncepcijų plėtra užsienio šalyse, taip pat rašysenos ekspertizės teorinių pagrindų sukūrimas Rusijoje ir jų taikymas Lietuvoje rašysenai ir parašams tirti. Šie klausimai yra nušviesti kai kuriuose darbuose, paskelbtuose Lietuvoje ir už jos ribų [4; 5].

Pirmieji rašysenos tyrimai ir tolesnė jų raida susijusi su Lietuvos policijos (iki 1924 m. milicijos) tarnybų sukūrimu ir jų veikla. Teisinės literatūros tuo metu stokota. Pirmieji Lietuvos teisinės literatūros darbai buvo pradėti spausdinti 1922 m. Lietuvos teisininkų draugijos leidžiamame laikraštyje „Teisė“ ir milicijos laikraštyje „Milicijos žinios“, nuo 1924 m. – laikraštyje „Policija“, o nuo 1935 m. iki 1940 m. – Valstybės saugumo departamento leidžiamame moksliniame ir praktiniame žurnale „Kriminalistikos žinynas“. Šiuose leidiniuose iškilėsių darbų rašotytros klausimais iki ketvirtojo dešimtmečio kol kas neaptikta. Kai kuriuose straipsniuose yra tik užuominų apie rašysenos ir parašų tyrimus. Pavyzdžiui, viename nežinomo autoriaus straipsnyje „Gamtos mokslų parama moderninei kriminalistikai“ rašoma, kad tiriant nusikaltimus, taip pat ir suklastotus dokumentus, raštus ir juose esančius parašus, pasitelkiama skirtingų mokslo sričių specialistų bei naudojami įvairūs tyrinėjimo būdai [6]. Kitame taip pat nežinomo autoriaus K. S. straipsnyje „Rašto paslaptys“ aprašoma, kaip darant nusikaltimus naudojami slapti ženklai, neretai tampantys ir rašysenos tyrimo objektais, apibūdinamos metodikos, taikomos jiems tirti [7]. 1926 m. spaudoje jau pateikiama dokumentų, suklastotų naudojant tikrus piliečių parašus, pavyzdžių [8].

Nemažai mokslinių duomenų apie raštą, jo sąvoką, rašymo procesą pirmieji pateikė pedagogai ir psichologai. Pirmąją knygą „Raštas. Jo mokymo naujieji keliai“ lietuvių kalba parašė ir 1922 m. išleido S. Brašiškis [9]. Be istorinių duomenų apie raštą, joje išdėstytas gana šiuolaikiškas požiūris į rašymą kaip motorinį procesą, taip pat rašto kalbos ryšį su žmogaus smegenų centrų veikla. Nemažai dėmesio autorius skyrė ir rašto spūdžio tyrinėjimams. Jis priėjo prie reikšmingų rašotytros išvadų, „kad to paties asmens spaudimų charakteris yra ir pasilieka vienodas, kuo jis nerašytų“, kad rašymo spūdis priklauso nuo psichofiziologinės asmens būsenos. Nors knygoje jaučiama grafologijos, kaip mokslo apie rašyseną, įtaka, tačiau joje išdėstyti teiginiai labai aktualūs ir reikšmingi kriminalistinės rašysenos ekspertizės požiūriu.

1926 m. Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentas išleido prof. V. Šebedevo pirmąjį kriminalistikos vadovėlį lietuvių kalba „Mokslinė policija. Nusikaltėlių pažinimo ir nusikaltimų tyrinėjimo metodai“ [10]. Antroje šio vadovėlio dalyje yra skyrius apie raštą (rašyseną ir parašus), jų tyrimo metodiką. Nurodyta, jog tiriant rašyseną visų pirma kreipiamas dėmesys į „rašysenos pobūdį, t.y. į raidžių, žodžių pavidalą, simetriją ir asimetriją, į linijų linkmę ir jų pavidalą, rašymo greitumą, kaligrafijos tipą“. Toliau pateikiami vadinamieji ypatingi ir patologiniai požymiai. Pažymėtina, kad dalis šių požymių svarbūs praktikoje ir dabar, tik skiriasi jų pavadinimai. Pateikiamos trys rašysenos studijavimo sistemos: pagal surinktus rašto pavyzdžius; pagal sudaromus sąrašus (atsižvelgiant į amžių, profesiją, gabumus ir t.t.) ir mechaniniu būdu (vedžiojant sausa plunksna). Be to, vadovėlyje pateikiamos išvados, kurias galima daryti iš rašysenos, aprašomas rašysenos vienodumo (tapatumo) nustatymo būdas ir svetimos rašysenos klastojimo tyrimas. Tuo laikotarpiu šis vadovėlis padėjo ugdyti specialistus, nors jame yra ir grafologinio pobūdžio rekomendacijų.

Vienas iš straipsnių autorių, pasirašęs slapyvardžiu „Alfa“, 1930 m. užsiminė apie kalbos tarmes, iš kurių galima nustatyti žmogaus kilmę, o 1931 m. pažymėjo, „jog raštų ekspertizė yra ne grafologijos reikalas. Raštų ekspertas nebūtinai turi būti grafologu, o grafologas gali ir nebūti ekspertu. Kaip žinome, grafologija, kuri palyginti yra dar jaunas mokslas, tiria iš rašysenos žmogaus būdą, o raštų ekspertizės tikslas yra kiek kitoks“ [11, p. 318]. Rašysenos ekspertas, autoriaus nuomone, turi mokėti naudotis technika, žinoti, kaip elgtis su daiktiniais įrodymais, kaip paruošti lyginamąją medžiagą ir kt. Pažymima, kad „raščių ekspertizė daroma dvejopu būdu: vadinamuoju palyginamuoju – grafiniu metodu ir grafometriniu metodu“. Tačiau „grafologijos“ ir „rašysenos“ ekspertizės sąvokos buvo painiojamos pačių teisininkų ne tik prieškarinėje, bet ir šiandieninėje Lietuvoje, jos vartojamos spaudoje, per radiją, televiziją.

Daugiausia grafologiją Lietuvoje propagavo N. Radvilas. 1932 m. jis pirmą kartą išleido iki šiol vienintelę grafologijos knygą lietuvių kalba [12]¹.

To meto tyrinėtojai (J. Lembergas, J. Vaitkevičius ir kt.) teigė, kad grafologijos mokslas dar negali tvirtai nustatyti savo tyrimo objekto ir jo metodų, be to, šis mokslas negali apsieiti ir be intuicijos, todėl teismo reikalams grafologija nėra taikytina. Kad ir kaip vertintume šią knygą, turime pripažinti, jog autoriui teko atlikti nelengvą darbą, nes aprašydamas pačius pagrindinius grafologijos dėsnius lietuvių rašyseną jis turėjo pritaikyti šiems dėsniams iliustruoti. Pateikti rašytojų J. Tysliavos, A. Venclovos, žurnalisto ir literato Pivošos–A. Griciaus, teatro režisieriaus B. Dauguviečio, fiziko prof. K. Sleževičiaus ir kitų įžymybių rašysenos pavyzdžiai. Autorius pažymi, kad grafologijos mokslo tikslas – pažinti žmogų iš rašysenos, nustatyti teigiamus ir neigiamus asmens charakterio bruožus, žmogaus polinkius (nusikaltimams, seksualumui, kai kurioms ligoms ir pan.), jo pašaukimą. Autoriaus teigimu, mes pažįstame žmogų ne iš „pačios rašysenos, o iš tų judesių, kuriuos turi kiekvienas žmogus...”. Tie rankų, pirštų judesiai rašymo metu užfiksuojami popieriuje. Čia mes susiduriame ir su autoriaus požiūriu į vieną iš svarbiausių rašysenos savybių – jos individualumą, nepriklausantį nuo rašymo priemonės ir rašymo būdo, nuo vidinių ir išorinių veiksnių. Atskleidžiama smegenų motorinių rašymo centrų ir raumenų veikla rašymo metu. Pažymima miografų panaudojimo reikšmė aiškinant raumenų darbą.

Pateikdamas vieną geriausių to meto grafologijos sistemų autorius nagrinėja pagrindinius rašto ir rašysenos požymius, pateikia jų charakteristikas bei požymių apibūdinimus. Aptariamas rašysenos ir lyties klausimas. Teigiama, kad „iš rašysenos galima pažinti amžių, tautybę, pašaukimą ir išsimokslinimo laipsnį”.

Grafologijos ekspertizes atlikdavo raštininkai, dailininkai arba piešimo mokytojai, inžinieriai, dailininkai ir kiti, todėl dažnai jos būdavo vadinamos kaligrafinėmis ekspertizėmis. N. Radvila stengėsi pagrįsti grafologijos pranašumą ir kritikuodamas kaligrafiją rašė: „Kaligrafija gali pasakyti: daili ar nedaili rašysena, o grafologija: kieno ta ar kita rašysena; pirmieji žiūri į rašyseną kaip į negyvą grafinį ženklą, ir jai svarbu tik forma, o antrieji į rašyseną žiūri kaip į gyvą žmogaus psichofizinį judesį, kuriame atsispindi pats žmogus” [13, p. 97–98]. Tai jau pažangesnis autoriaus požiūris į rašyseną. Tačiau ir tokių ekspertizių lygis buvo žemas, nes nebuvo teorinių rašysenos pagrindų bei ekspertų, turinčių mokslinį pasirėmimą, nebuvo ir įstaigos, kuri atliktų ekspertizes. 1927 m. prie Kriminalinės policijos valdybos įkuriamas Identifikacijos biuras ir tyrimų laboratorija. Iki 1933 m. vidurio šiam Biurui vadovavo žymiausias to laikotarpio Lietuvos kriminalistas P. Pamataitis. 1933 m. valdybą reorganizavus į Valstybės saugumo departamentą Biuras pertvarkytas į Identifikacijos skyrių, kurio viršininku iki 1940 m. vidurio buvo A. Klemas. Identifikacijos skyriaus laboratorijoje tarp kitų ekspertizės rūšių paminėti ir „grafologiniai rašysenų tyrimai” [14]. Valstybės saugumo departamento direktoriaus 1934 m. kovo 3 d. įsakymo Nr. 1 87 paragrafo 10 punkte nurodomi minėtos laboratorijos atliekami tyrimai, tarp jų ir rašysenos tyrimai [15]. Taigi, be pavienių ekspertų, kuriuos kviesdavo teismai arba policijos pareigūnai rašysenai ar parašams tirti, pirmąsias rašysenos ekspertizes atliko ir Valstybės saugumo departamento Identifikacijos skyriaus tyrimų laboratorijos specialistai.

Teisminės rašysenos ekspertizės klausimais literatūros buvo labai mažai. Vyravo grafologinė literatūra, todėl savamoksliai rašysenų ekspertai darydavo nemaža klaidų [16, p. 356; 17, p. 284–285].

Straipsnyje „Rašysenos ekspertizės ir ekspertai” N. Radvilas pabrėžia, kad eksperto nuomonė turi būti „motyvuota, pagrįsta objektyviais arba charakteringais rašysenos požymiais. Jei nuomonė paremta asmens intuicija, išreikšta neaiškiomis frazėmis, tai tokia nuomonė yra tik asmens įspūdis” [18, p. 200]. Autorius pateikia rašysenos ekspertizės schemą, jos požymius, rūpinasi ekspertų ruošimu, darbo sąlygomis [16].

¹ N. Radvilas savo pavardę rašydavo dvejopai: vienuose straipsniuose jis pasirašydavo N. Radvila, o knygos tituliniam lape ir kitur – N. Radvilas. Be to, literatūroje yra užuominų, kad jis pasirašydavo ir slapyvardžiu J. Sausra.

Raštotyros raidai didelę įtaką tuo metu turėjo ne tik kaligrafinė, bet ir grafologinė ekspertizė. Todėl labai aktualu buvo kelti ekspertų kvalifikaciją. Dažniausiai ekspertai tobulindavosi savarankiškai pačiose ekspertinėse įstaigose, vėliau skyriaus darbuotojai buvo siunčiami į užsienio universitetus studijuoti, be kitų dalykų, ir rašysenos klausimus. Pavyzdžiui, Identifikacijos skyriaus laboratorijų vedėjas A. Vaitkevičius 1937 m. Vienos (Austrija) kriminalistikos ir teismo medicinos institute, be mašinraščio, suklastotų dokumentų ir kitų dalykų, studijavo ir rašysenos tyrimo klausimus. Šios studijos turėjo teigiamą įtaką jo požiūriui į rašysenos ekspertizę formuoti. Dar 1933 m. N. Radvila kėlė klausimą apie Grafologijos instituto, rūmų arba specialaus kabineto įsteigimą, kuriame dirbtų etatiniai darbuotojai. Remdamiesi mokslo dėsniais, kruopščiai analize, motyvuotais sprendimais, objektyvia nuomone jie padėtų teismams ir kriminalinei policijai išaiškinti nusikaltimus, dirbtų praktinį ir mokslinį darbą. Jiems turėtų būti sudarytos darbo sąlygos, rūpinamasi jų profesiniu pasirengimu [19]. Tačiau toks institutas nebuvo įsteigtas, nebuvo ir ekspertų tobulinimosi sistemos (grafologijos institutai prie kriminalinės policijos prezidiumų buvo įsteigti Berlyne, Paryžiuje ir Vienoje). Pažymėtina, jog ir šiandien ekspertai kvalifikaciją įgyja dirbdami ir mokydamiesi pačiuose ekspertiniuose padaliniuose. Ši darbo praktika pasiteisino. Rekomenduotina daugiau praktikuoti ekspertų stažuotes kitų valstybių analogiškose įstaigose.

Remdamasis užsienio literatūra ir pateikdamas grafologijos raidos apžvalgą A. Klemas atkreipė dėmesį į tai, kad atlikdamas rašysenos ekspertizę ekspertas turi visapusiškai ją iš-tirti, t.y. atlikti „fiziologinį, charakterologinį, kriminalistiškai techninį ir kriminalistinį rašysenos tyrimą“ ir tik tada kruopščiai išanalizavęs rašyseną daryti sprendimus apie jos identiškumą [20, p. 122]. Dėl rašysenos atskirų požymių sąvokų bei tyrimo būdų spaudoje tarp A. Vaitkevičiaus ir N. Radvilos kilo diskusija. A. Vaitkevičius straipsnyje „Kaip turi būti daromos teisminės rašysenų ekspertizės“ pažymi, jog „atliekant rašysenų lyginimą, pirmiausia tiriamas raštas ar parašas ir jis išanalizuojamas, išrenkami visi charakteringi tai rašysenai individualūs požymiai, nustatoma šių požymių tarpusavio ryšys, surandama jų priežastingumas bei taisyklingumas, kurie pažymimi atskirai, paskui imama įtariamųjų rašysenų pavyzdžiai, su kuriais pasielgiama taip pat, ir galiausiai tiriamųjų ir lyginamųjų rašysenų analizės daviniai – rašysenų požymiai – sulyginami. Radus juos sutampant ar skiriantis, daroma objektyvi ir tiksli išvada. Atskirai surinkus tiriamų rašysenų savumus ir radus jų priežastis, galima turėti tiriamųjų ir lyginamųjų rašysenų gerus vaizdus. Drauge lengva nustatyti, ar tiriamą rašyseną yra identiška lyginamajai“ [21, p. 79–80]. Autoriaus nurodyti metodiniai rašysenos tyrimo reikalavimai yra panašūs į tuos reikalavimus, pagal kuriuos ekspertizės atliekamos ir šiandien. Pateikdamas svarbių požymių klasifikaciją, naudojamą tiriant rašyseną, A. Vaitkevičius analizuoja N. Radvilos klasifikacijoje nurodytus rašysenos požymius ir savo gana aukšto mokslinio lygio straipsniuose kritikuoja N. Radvilą, kad šis dažnai vartoja žodį „grafologija“. Visus savo samprotavimus pagrįsdamas grafologų darbais jis supainioja du dalykus: „teisminę rašysenų ekspertizę ir grafologiją“ [17; 21]. Taigi polemika rodo autoriaus siekį teisminę rašysenos ekspertizę laikyti savarankiška ekspertize ir ją atiboti nuo grafologijos. Pabrėždamas, kad grafologija teismo reikalams yra netaikytina, A. Vaitkevičius pažymi, „kad Lietuvoje jau metas jais (grafologais) nusikratyti“..., kurie atlieka „ekspertizes iš akies, visai nepaisydami, kokios gali būti tokiomis ekspertizėmis padarytų išvadų pasekmės“ [22, p. 15–16]. A. Vaitkevičiaus siūloma rašysenos tyrimo metodika buvo jau daug pažangesnė, nes, be bendrųjų ir specialiųjų požymių, jis reikalavo iširti ir topografinius bei rašto kalbos ypatumus. Tuo metu atliekamos rašysenos ekspertizės tiesiog buvo vadinamos grafologinėmis ekspertizėmis, o rašysenos tyrimai – grafologiniais tyrimais.

Duomenų apie atliktus kriminalistinius rašysenos tyrimus iki 1934 m. literatūroje kol kas nerasta. Tačiau aišku, jog „kriminalinės policijos laboratorija kūrėsi iš lėto. Tiksliai nusakyti laboratorijos įsikūrimo datos negalima, nes vienas kitas tyrimas jau buvo padarytas prieš aštuoneris metus, t.y. tada, kai laboratorijai nei specialios patalpos, nei specialios aparatūros neturėta“, – rašo A. Klemas 1934 m. straipsnyje „Nusikaltimų aiškinimas kriminalinės policijos laboratorijoje“ [14, p. 330]. Toliau straipsnio autorius, be kitų duomenų, pateikia ir statistinius atliktų rašysenos tyrimų duomenis: nuo 1934 m. sausio 1 d. iki spalio 1 d. tuomet vadinamų grafologinių rašysenos tyrimų atlikta 28. Iš viso atlikta 119 tyrimų [14, p. 331].

1936 m. Identifikacijos skyriuje dirbo 14 įvairių profesijų žmonių, tarp jų ir grafologų. A. Klemas pateikia tik bendrą įvairių tyrimų statistiką: 1931 m. įvairių tyrimų atlikta 38, 1932 m. – 84, 1933 m. – 205, 1934 m. – 695 ir 1935 m. – 883 [23]. Iš statistikos matyti, kad atliekamų tyrimų kasmet daugėjo.

Pateikiame grafologinių (rašysenos) tyrimų, atliktų 1935–1938 m., skaičių [24]. Laboratorijoje, be rašysenos tyrimų, buvo atliekami dokumentų techniniai bei mašinraščio ir kiti tyrimai (žr. 1 lent.). Pateiktoje lentelėje nėra duomenų apie ekspertizes, kurias atlikdavo pavieniai asmenys arba privatūs ekspertai.

1 lentelė. 1935–1938 m. atliktų tyrimų duomenys

Atlikta tyrimų	Metai			
	1935	1936	1937	1938
Grafologinių (rašysenos):	149	749	2197	442
a) vekselių ir kitų piniginių dokumentų	41	165	165	171
b) anoniminių laiškų	29	290	111	158
c) mašinraščių	4	105	65	16
d) kitų	75	189	1856	97

Pateiksime 1938 m. atliktos rašysenos ekspertizės pavyzdį.

1937 m. vieno Rokiškio apskrities valsčiaus viršaitis J. gavo grasinamą anoniminių laišką, kuriame buvo reikalaujama tam tikroje vietoje iki nustatyto laiko padėti 1000 litų. Neišpildžius šio reikalavimo arba pranešus policijai buvo grasinama mirtimi.

Tiriant šį įvykį įtarta, kad šį laišką parašė to paties valsčiaus gyventojas B. Kratos pas B. metu buvo rasta tokio pat popieriaus, ant kurio buvo parašytas anoniminis laiškas. Netrukus tas pats viršaitis gavo dar 4 anoniminius panašaus turinio laiškus. Vieną tokį anoniminių laišką gavo ir toje pačioje apylinkėje gyvenantis pasiturintis ūkininkas M., iš kurio buvo reikalaujama jau 2000 litų. Visų laiškų turinys buvo panašus, o jų apačioje buvo prierasas „Sąjungos Valdyba“. Identifikacijos skyriui buvo atsiųsti minėti anoniminiai laišakai ir įtariamojo B. rašysenos pavyzdžių ekspertizei atlikti. Klausama, ar šiuos anoniminius laiškus parašė įtariamasis B., ar kitas asmuo.

Ištyrus anoniminius laiškus ir adresus ant vokų buvo nustatyta, kad jie rašyti rašalu ir pieštuku, labai iškreiptomis rašysenomomis. Būdinga tai, jog kiekvieno laiško rašysena buvo iškreipta skirtingai, todėl buvo manoma, jog laišakai rašyti ne vieno asmens. Iškraipant rašyseną, matyt, ir norėta sudaryti tokį įspūdį. Tačiau ištyrus pagrindinius anoniminių laiškų ir įtariamojo B. rašysenos požymius buvo nustatyta, kad visus anoniminius laiškus parašė įtariamasis B. Tardymo metu jis neigė rašęs šiuos laiškus. Iš laiškų turinio buvo galima susidaryti įspūdį, kad šiuos laiškus galėjo parašyti koks nors jaunas padauža vyrukas, prisiskaitęs kriminalinių romanų arba paveiktas atitinkamų pasakojimų. Tuo tarpu buvo priešingai: tardymo metu paaiškėjo, kad įtariamasis B. yra vyresnis nei 60 metų ūkininkas, liudytojų ir nukentėjusiųjų teigimu – doras ūkininkas. Visi apie jį atsiliepė kaip apie gerą žmogų.

Tačiau remiantis rašysenos ekspertizės duomenimis įtariamasis B. buvo patrauktas kaip kaltinamasis. Matydamas nuodugnai atliktą rašysenos ekspertizę, kurios išvadoje kategoriškai tvirtinama, jog anoniminius laiškus parašė asmuo B., teismo posėdžio metu, perskaičius kaltinamąją išvadą, prisipažino parašęs šiuos anoniminius laiškus. Be to, paaiškino, kad pirmą laišką viršaičiui J. parašė ne pasipelnymo tikslu, o tik norėdamas jį pagąsdinti. Kai policija pradėjo tirti šį įvykį ir B. namuose atliko kratą, jis, norėdamas nukreipti nuo savęs įtariamą, dar kartą parašęs tam pačiam viršaičiui ir ūkininkui M. kelis panašaus turinio laiškus. Šio straipsnio pabaigoje pabrėžiama, kokią didelę reikšmę turi kruopščiai, pagal mokslinę rašysenų lyginimo sistemą atliktos rašysenos ekspertizės – jomis remiantis galima teisingai identifikuoti net ir labai iškreiptas rašysenas [25, p. 242–243].

Raštotyros klausimais rašė V. Augulis, A. Klemas, N. Radvila, J. Sausra, A. Vaitkevičius ir kiti autoriai. Jų straipsniuose, be istorinių žinių, bandoma remiantis užsienio literatūra aiškinti terminus „raštas“, „rašysena“, sąvokas „rašysenos ekspertizė“ ir

„grafologinė ekspertizė”. Be to, apžvelgiama grafologijos raida, rašysenų formavimasis mokykloje ir mokinių rašysenų panašumai. Pateikiamos rašysenos požymių klasifikacijos, bandoma požymius, skirstant juos į pirminius (sunkiau iškreipiamus) ir antrinius (lengviau), vertinti ne tik kiekybės, bet ir kokybės atžvilgiu. Aprašomi rašysenos požymiai, diskutuojama dėl jų pavadinimų, pabrėžiama jų reikšmė. Daug vietos skiriama parašų tyrimo ypatumams ir jų klastojimo būdams nušviesti. Atskirai nagrinėjama, kaip tinkamai paruošti lyginamąją medžiagą ekspertizei atsižvelgiant į bendruosius jos dėsnius ir ypatingus atvejus (kai keičiamas rašymo greitis, nuolinkis, rašoma skirtingais šriftais, ant ypatingos medžiagos ir pan.). Pabrėžiama rašto apsaugos reikšmė, kontakto tarp ekspertų ir asmenų, teikiančių medžiagą ekspertizei, svarba ir kt. Pažymėtina, kad paskelbti straipsniai yra gana aukšto mokslinio lygio ir juose nušviečiami klausimai turi daug bendra su nūdienos rašotyros problemomis.

Sovietiniu laikotarpiu (1940–1990) rašysenos tyrimai buvo toliau plėtojami. 1940 m. rugsėjo–spalio mėn. Vidaus reikalų ministerijos Milicijos valdybos įsteigtame specialiame skyriuje, kuriam teko ir mokslinio techninio ekspertinio poskyrio funkcijos, buvo atliekamos ir rašysenos ekspertizės. Tačiau karas sustabdė pradėtus darbus. Reikia pažymėti ir tai, kad 1943 m. pabaigoje ir 1944 m. pradžioje Kaune veikė Kriminalinės technikos institutas, kuriame buvo ir Rašysenos skyrius. Jame buvo atliekami rašysenos, mašinraščio ir kiti tyrimai. Rimtesnis darbas prasidėjo pokario laikotarpiu, kai 1945 m. buvo atnaujinta Vidaus reikalų ministerijos Milicijos valdybos ekspertinio poskyrio veikla. Tais metais į Lietuvą iš Maskvos buvo atsiųstas Aukštosios karininkų mokyklos ekspertų kursų baigęs pirmasis ekspertas P. Kulaginas. Vėliau, vasarą, iš Sverdlovsko atvyko ekspertė P. Proničeva, o 1946 m. rudenį iš Voronežo vyr. ekspertas B. Kolcovas. Pastarasis vadovavo moksliniam techniniam poskyriui ir ekspertiniam darbui Lietuvoje, iki 1960 m. darė ir rašysenos ekspertizes.

Taigi po karo pirmosios rašysenos ekspertizės buvo atliktos Vidaus reikalų ministerijos Milicijos valdybos kriminalistų. Didėjant ekspertinių darbų mastui 1948 m. buvo įkurtas Vidaus reikalų ministerijos Mokslinis techninis skyrius, kuriame rašysenos ekspertų gretas papildė Z. Voronova (1948–1969), vėliau aukštos kvalifikacijos specialistas vyr. ekspertas V. Macijauskas (1949–1963). Ekspertai darė rašysenos ekspertizes ne tik Vidaus reikalų ministerijos tardymo skyriams, bet ir prokuratūrai bei teismams. Plėtėsi mokslinių techninių poskyrių tinklas. Kaune, Klaipėdoje ir Panevėžyje taip pat buvo įsteigtos vyr. ekspertų pareigybės. Rašysenos ekspertizes darė žinomi šalies ekspertai ir rašysenos tyrimo specialistai J. Vitkus (1954 – iki šiol), V. Kumštys (1962–1970), E. Zinčenko (1966–1974), V. Jankauskas (1970–1983), H. Nedveckis (1979 – iki šiol), V. Nevys (1982 – iki šiol) ir kt.

1959 m. Lietuvoje dirbo 11 aukštos kvalifikacijos ekspertų, kurie buvo baigę specialiuosius ekspertų ruošimo kursus įvairiuose tuometinės Tarybų Sąjungos miestuose. Jie atliko 945 ekspertizes (tarp jų ir rašysenos), t.y. du kartus daugiau negu 1949 m.¹ Vėliau kasmet vidutiniškai buvo atliekama apie 250–300 rašysenos ekspertizių. Ekspertai kėlė kvalifikaciją įvairiuose seminaruose, palaikė ryšius su 1961 m. įsteigtu Teisingumo ministerijos Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo instituto ekspertais, rengė metodines rekomendacijas kriminalistinių ekspertizių skyrimo ir darymo klausimais.

Sovietiniais metais teisminė rašotyra Lietuvoje pasiekė tam tikrų laimėjimų kuriant naujus ir tobulinant sukurtus rašysenos tyrimo metodus. Lietuvos kriminalistų rašotyryninkų veikla buvo glaudžiai susijusi su plačiai žinomais buvusios Tarybų Sąjungos mokslininkų kriminalistų, taip pat rašotyryninkų S. Potapovo, A. Aguševičiaus, N. Terzijevo, A. Vinbergo, S. Tichenko, B. Ševčenko, L. Arockerio, V. Orlovos, A. Mancvetovos, G. Markovos, M. Segajaus, V. Tomilino, V. Lipovskio, S. Vulo, T. Stribul, J. Pogibko veikla. Jų pastangomis išspręstos kai kurios teorinės rašysenos tyrimo problemos, ištyrinėti ir susisteminti rašysenos bei rašto kalbos požymiai, išnagrinėti parašų tyrimo ypatumai, parengta įvairių rašysenos, parašų bei rašto kalbos tyrimo metodikų – daugiausia rusų kalba parašytiems objektams tirti. Šios metodikos buvo rengiamos rusų kalbos rašto pagrindu. Nepaisant to, kai kurios metodikos yra taikytinos ir kitomis kalbomis rašytiems tekstams tirti. Pavyzdžiui, spausdintiems

¹ Rengdamos medžiagą rėmėmės R. Matulionio ir T. Birmontienės straipsniu [26] bei žinomo Lietuvoje kriminalisto, buvusio skyriaus vadovo V. Gerasimavičiaus pateiktomis žiniomis.

tekstams, parašytiems kaire ranka, neįprastomis rašymo sąlygomis, neblaivios būsenos ir t.t. Šių mokslininkų darbai padėjo naujų rašotyros tyrimo kryptių Lietuvoje bei naujų rašto tyrimo metodikų pamatus. Jų darbais praeityje ir šiuo metu remiamasi atliekant sudėtingas rašysenos ekspertizes. Išskirtinę vietą tarp jų užima prof. V. Orlovo darbai, kuriuose pateikti teisminės rašysenos ekspertizės teoriniai moksliniai pagrindai [5; 27].

1951 m. Latvijoje įkūrus Kriminalistikos mokslinio tyrimo laboratoriją Lietuvos prokuratūros ir teismai vis dažniau rašysenos ekspertizes pradėjo siųsti į šią laboratoriją, mat joje dirbo ekspertas, mokantis lietuvių kalbą ir galintis kvalifikuotai atlikti rašysenos ekspertizes. Pagal išlikusią Rygos laboratorijoje medžiagą pirmoji Lietuvos rašysenos ekspertizė užregistruota 1951 m. lapkričio 20 d. Ją paskyrė Varėnos rajono teismas civilinėje byloje dėl 825 rublių ieškinio, o atliko ekspertas V. Skrinkas. Tačiau ši laboratorija buvo vienintelė Baltijos šalyse. Nuo 1952 m. jai buvo pavesta, be Estijos ir Kaliningrado srities, aptarnauti ir Lietuvos Respubliką. 1952 m. Lietuvos teismai ir prokuratūros šiai laboratorijai atlikti paskyrė 122 rašysenos ekspertizes [28]¹. Ekspertizių vis daugėjo, todėl Lietuvoje iškilo poreikis rengti rašysenos specialistus tekstams (parašams), parašytiems rusų ir lietuvių kalbomis, tirti. Todėl 1956 m. į Rygos kriminalistikos laboratoriją buvo išsiųsta Vilniaus universiteto Teisės fakulteto absolventė O. Dambrauskaitė. Šioje laboratorijoje mokėsi atlikti rašysenos ekspertizes ir dirbo iki 1958 m. rugpjūčio 15 d. Kadangi Rygos kriminalistikos laboratorija negalėjo patenkinti didėjančių Lietuvos tardymo ir teismų poreikių ir jau buvo parengtas ekspertas rašotyryninkas, 1958 m. Lietuvoje prie Teisingumo ministerijos buvo įkurta Kriminalistikos mokslinio tyrimo laboratorija. Šios laboratorijos vedėju buvo paskirtas iš Rygos atvykęs O. Paeglė. Kartu su eksperte O. Dambrauskaite nuo 1958 m. rugpjūčio 16 d. jis pradėjo organizuoti darbą. Iš pradžių ekspertai O. Dambrauskaitė ir V. Tatolis atliko tik rašysenos tyrimus. Pradėjus vos keliems mėnesiams jie ėmėsi ir techninių dokumentų tyrimų.

1958 m. (nuo rugpjūčio) laboratorija atliko 33 rašysenos ekspertizes (ištirti 833 objektai), 1959 m. – 143 ekspertizes (ištirti 5259 objektai). Vėliau buvo parenkami specialistai ir kitoms ekspertizės rūšims atlikti, kuriama materialinė techninė bazė.

Siekiant toliau tobulinti atliekamas teismo ekspertizes, plėtoti jų rūšis bei mokslo tiriamąjį darbą Kriminalistikos mokslinio tyrimo laboratorija buvo sujungta su Teismo buhalterinės ekspertizės biuru (įsteigtu 1952 m.) – 1961 m. sausio 1 d. įkurtas Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas (direktorius – A. Čepas). Jis pradėjo veikti kovo mėn. ir tapo pagrindine ekspertine įstaiga Lietuvoje. Rašysenos tyrimai buvo atliekami Kriminalistinių tyrimų skyriuje (vedėjas A. Štromas). Kadangi rašysenos ekspertizių buvo daug, jas darė ir kitų specialybių ekspertai: V. Tatolis, B. Augustinas, V. Poškevičius. Nuo 1962 m. baigusi kvalifikacijos kėlimo kursus Maskvoje rašysenos ekspertizes pradėjo daryti J. Ignatjeva. Daug pastangų ruošiant rašotyryninkus įdėjo O. Dambrauskaitė, A. Štromas. Jų dėka pagal lietuvių rašto greitrašį buvo parengta rašysenos požymių lentelė, patikslinta rašysenos požymių terminologija, sudaryta ekspertizės akto schema lietuvių kalba. Atlikti sudėtingas rašysenos ekspertizes pradėjo ir didelę praktinę patirtį turintis vyr. ekspertas B. Kolcovas (Institute dirbo 1962–1979 m.).

Darbų mastai vis didėjo. Reikėjo tobulinti ekspertinį darbą, iškilo naujų mokslinės veiklos uždavinių. Kriminalistinių tyrimų skyrius buvo reorganizuotas – 1966 m. balandžio 2 d. įkurtas Rašysenos tyrimų skyrius². Skyriui vadovavo J. Ignatjeva (1966–1974), O. Dambrauskaitė (1975–1980) ir J. Masiulienė (nuo 1980 iki šiol). Į skyrių atėjo dirbti naujų kadru (P. Chasmanienė, V. Kvedarienė, V. Strumskienė, B. Kybartaitė, J. Masiulienė, I. Lipinskienė, A. Žalkauskienė ir kt.). Visi ekspertai buvo rengiami Institute, dauguma jų teisminės rašysenos pagrindų mokėsi Rusijos teisingumo ministerijos aukštesniuose teisininkų kvalifikacijos kėlimo kursuose. Kilo ekspertų kvalifikacija, susidarė realios galimybės įsitraukti ir į mokslinį tiriamąjį bei metodinį darbą. Skyriuje buvo rengiami seminarai – aptariamose sudėtingose ekspertizėse, studijuojamos naujos metodikos ir analizuojamos galimybės jas taikyti lietuvių

¹ Apie lietuvių rašysenos kriminalistinio tyrimo raidą ir jo ypatumus žr. 1973 m. Tartu įvykusios konferencijos medžiagą [29].

² 1972 m. Rašysenos tyrimų skyrius buvo pavadintas Rašysenos ekspertizių laboratorija, o 1992 m. – Rašysenos ekspertizių skyriumi.

rašto kriminalistiniams tyrimams; recenzuojami ekspertizijų aktai; vyko konsultacijos ir užsiėmimai su milicijos, prokuratūros ir teismo darbuotojais medžiagos ruošimo, skyrimo ir įforminimo klausimais. Šiais klausimais buvo parengta metodinių priemonių. Vėliau, remiantis 600 rašysenų ir 900 parašų analize, buvo parengtas darbas, kuriame atsispindėjo rankraščių, parašytų lietuvių kalba, tyrimo specifika [39].

Iki Rašysenos tyrimų skyriaus įkūrimo Institutas kasmet vidutiniškai atlikdavo 120–150 rašysenos ekspertizijų. 1965 m. 5 Kriminalistinių tyrimų skyriaus darbuotojai atliko 161 rašysenos ekspertizę.

2 lentelėje nurodoma ekspertizijų, atliktų nuo Rašysenos tyrimų skyriaus įkūrimo, t. y. nuo 1966 m. iki 1990 m. imtinai, statistika.

2 lentelė. 1966–1990 m. atliktų rašysenos ekspertizijų duomenys

1966–1970 ¹	Ekspertizijų skaičius	1971–1980	Ekspertizijų skaičius	1981–1990	Ekspertizijų skaičius
1966	184	1971	273	1981	289
1967	253	1972	303	1982	349
1968	178	1973	215	1983	278
1969	198	1974	298	1984	285
1970	208	1975	278	1985	327
		1976	254	1986	554
		1977	210	1987	430
		1978	227	1988	344
		1979	257	1989	254
		1980	225	1990	214

Pamažu susiformavo trys mokslinių tyrimų kryptys: 1) teoriniai asmens identifikavimo ir matematinių metodų bei elektroninės skaičiavimo technikos taikymo teisminėje raštotyroje klausimai; 2) lietuvių rašto kalbos požymių kriminalistinis tyrimas siekiant nustatyti autoriaus duomenis ir jį identifikuoti; 3) trumpų rankraštinių tekstų, skaitmeninių įrašų ir supaprastintų parašų tyrimai.

Pirmąjį teisminės raštotyros srities darbą Lietuvoje parengė V. Poškevičius. Jame, be kriminalistikos klausimų, pateikti ir matematinių, kibernetinių metodų taikymo raštotyroje tyrimo rezultatai. Autorius, kritiškai analizuodamas prancūzų kriminalisto E. Lokaro patobulintą grafometrijos metodą, pagrįstą tik kiekybiniais rašysenos požymiais, atkreipdamas dėmesį į sudėtingą žmogaus aukštosios nervinės veiklos ir judesių fiziologijos poveikį rašymo metu, pripažino, kad rašysenos identifikaciniai požymiai priklauso visiems trims identifikacijos kriterijams: kokybės, kiekybės ir formos [31].

Remdamasis vienu iš matematinių statistinių metodų – statistinių hipotezių patikrinimu neparamestriniais kriterijais – Vilkssono porinio kriterijaus pagrindu jis sukūrė pirmąjį algoritmą rankraštinio teksto autoriui nustatyti. Vėliau buvo pasiūlyta sistema, sujungianti diferencinius ir identifikacinius algoritmus, pagrįstus neparamestriniais kriterijais. Šios sistemos pagrindą sudaro B.L. van der Vardeno ir serijų kriterijai [32; 33]. Atliktų eksperimentų rezultatai buvo teigiami: rašysenos objektų diferenciacija ir identifikacija gali būti patikima 95–99 proc. – tai priklauso nuo lyginamų rankraštinių ženklų kiekio ir jų kokybės. Be to, taikant šiuos algoritmus galimas tiek teigiamas, tiek ir neigiamas atsakymas bei atsisakymas spręsti klausimą. Šiuos algoritmus buvo bandoma taikyti ir ekspertinėje praktikoje [34]².

Be to, autorius pasiūlė tris rankraštinių ženklų metrizationos būdus: pagal ženklų plotus, pagal vidutinį kreivį ir pagal štricho kreivį tam tikrame taške. Vienam iš jų – rankraščio ženklo

¹ Skyriuje 1966–1970 m. dirbo 6–7 ekspertai, 1971–1980 m. – 7–8, 1981–1990 m. 8–9 rašysenos ekspertai.

² Remiantis autoriaus parengtais algoritmais buvo atlikta eksperimentų, kuriuose klaidingų išvadų nepastebėta.

kontūrai pagal vidutinį kreivį išreikšti V. Poškevičius (kartu su O. Dulkyte) parengė ir elektroninės skaičiavimo mašinos (ESM) programą. Kartu su L. Telksniu jis gvildeno būdus, kaip sukurti pusiau automatinius ar automatinius prietaisus grafinei medžiagai į ESM įvesti. Jo teoriniai darbai bei eksperimentiniai tyrimai, apibendrinti teisės mokslų kandidato (socialinių m.dr.) disertacijoje [35].

Darbai matematinių, kibernetinių metodų ir elektroninės skaičiavimo technikos srityje suaktyvėjo bendradarbiaujant su Leningrado mokslininkais matematikais. 1962 m. Leningrado universiteto Matematikos instituto skaičiavimo centre, o nuo 1964 m. Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institute grupė mokslininkų, vadovaujamų prof. V. Jakubovičiaus ir kriminalisto doc. R. Lancmano, sukūrė algoritmą, susijusį su vaizdų atpažinimu. Daugiamate geometrija pagrįstas algoritmas pirmą kartą (parengus ESM darbo programą) leido diferencijuoti pagal judesių charakteristikas panašius rašysenos objektus, kurių negalėjo atskirti netgi labiausiai patyrę ekspertai [36]. Atlikta nemažai įvairios paskirties rašysenos masyvų eksperimentams su ESM atlikti. ESM atpažino 95,87 proc. suklastotų parašų, tarp jų ir labai sudėtingų¹. Sudėtingais rašysenos (parašų) tyrimo atvejais, kai parašai atlikti pamėgdžijant ar esant panašioms rašysenos, šį algoritmą ir darbo programą buvo bandoma taikyti kaip pagalbinį metodą ir ekspertinėje praktikoje [34].

Be tradicinio rašysenos tyrimo metodo, R. Lancmanas ESM taikymo sudėtingais atvejais rezultatus pateikė 1968 m. išleistoje monografijoje [37]. Joje išanalizuoti ir procesiniai ESM panaudojimo ekspertinėje praktikoje aspektai. Remdamasis šiais tyrimais 1970 m. R. Lancmanas apgynė teisės mokslų daktaro disertaciją [38].

J. Ignatjeva, susipažinusi su fiziologine, psichologine bei pedagogine literatūra, tyrinėjo rašysenos kontūrinių (integralinio įgūdžio) charakteristikų susiformavimo fiziologines bei psichologines prielaidas; pateikė „kontūrinės charakteristikos“ bei „elemento“ sąvokų apibrėžimus ir juos susistemino; ištyrė judesių charakteristikų, atsispindinčių skirtingose raidėse ir to paties asmens rankraščiuose, parašytuose skirtingomis kalbomis, pastovumą. Ji tyrė ir integralinių rašysenos įgūdžių perkėlimo į rankraštinius tekstus, taip pat į tekstus ir parašus, skaitmenis ir vieno asmens tekstus, parašytus skirtingomis kalbomis, problemą. Remdamasi atliktais tyrimais autorė parengė kontūrinių (integralinių įgūdžių) charakteristikų išskyrimo ir jų įvertinimo metodą, apibrėžė jo vietą tradicinėje rašysenos požymių klasifikacijoje, numatė jo taikymo galimybes: tiriant panašias rašysenas, parašus bei tekstus, parašytus skirtingomis kalbomis, nedidelius tekstus ir kitais atvejais.

Kontūrinių rašysenos charakteristikų, atsispindinčių skirtingose tekstų, parašytų vieno asmens ta pačia kalba ir skirtingomis kalbomis, raidėse pastovumui iširti, be tradicinės rašysenos tyrimo metodikos, buvo taikyti ir minėtų autorių sukurti algoritmai, ir darbo su ESM programos. Tyrimo rezultatai buvo teigiami ir labai svarbūs ekspertinei praktikai. Sukurtas metodas papildė tradicinę rašysenos tyrimo metodiką naujais informatyviais požymiais. Parodyta, kaip reikia atlikti rašysenos analizę šiuo metodu ir kaip atsižvelgiant į pateiktų klausimų formuluotes bei aprašyti tyrimo rezultatus ekspertizės aktuose. Šiais klausimais paskelbta nemažai mokslinių darbų ir apginta teisės mokslų kandidatės (socialinių m. dr.) disertacija [39; 40; 41]. Autorės parengta metodika taikoma atliekant sudėtingas rašysenos ekspertizes [34].

Plėtojant antrąją tyrimų kryptį – lietuvių rašto kalbos požymių tyrimus – buvo pradėti tyrinėti rašto kalbos požymiai siekiant pagal juos identifikuoti asmenį arba nustatyti autorių apibūdinančius duomenis. Tuo tikslu O. Dambrauskaitė, remdamasi kalbotyros, psichologijos, pedagogikos ir kitų mokslų laimėjimais, kriminalistiniu požiūriu nagrinėjo rašto kalbos įgūdžių formavimąsi, jų ypatumus, individualumą, pastovumą bei variantiškumą.

Rašto kalbos požymiai suskirstyti į bendruosius, būdingus tam tikrai rašančiųjų grupei. Tai: raštingumo lygis, kalbos kultūra ir kalbos stilius. Šios sąvokos paaiškintos. Atskirą grupę sudaro specialieji rašto kalbos požymiai. Jie suskirstyti į 4 grupes: fonetiniai, morfologiniai, leksiniai ir sintaksiniai. Šios grupės dar smulkiau skirstomos į atskirus pogrupius. Pažymėta,

¹ Eksperimentai buvo atliekami Mokslų akademijos Fizikos ir matematikos (šiuo metu Matematikos ir informatikos) instituto Skaičiavimo centre. Atliekant šiuos darbus didelę paramą teikė ir Lietuvos matematikai – akad. V. Statulevičius, akad. L. Telksnys, dr. O. Dulkytė ir kt.

kad norint įvertinti bendrų ir specialių požymių identifikacinę reikšmę būtina turėti specialių žinių apie literatūrinės kalbos (rašomosios, taip pat buitinės) ypatumus. Bendrieji ir specialieji rašto kalbos požymiai leidžia identifikuoti pagal rašto kalbą rankraštinio teksto autorių. Išnagrinėti dialektologijos klausimai tiriant rašto kalbą, pažymėta jų reikšmė atliekant įvairių rankraščių tyrimus. Pateiktas dialektų klasifikacijos žemėlapis bei fonetinės transkripcijos lentelė. Tyrinėta ir rašto kalbos požymių raiška pasirašant visą pavardę.

Remiantis lingvistinės literatūros šaltiniais ir atliktų ekspertizių medžiagos analize, taip pat eksperimentine medžiaga bei praktika pirmą kartą Lietuvoje buvo parengta lietuvių rašto kalbos identifikacinių požymių klasifikacija, sukurti moksliniai ir metodiniai lietuviškų tekstų autorystės ekspertizės pagrindai [42]. Šios klasifikacijos pagrindu paruošta pirmoji rankraščių kriminalistinio tyrimo metodika. Ji buvo taikoma instituto ekspertinėje praktikoje¹.

Išsamiau nagrinėjant rašto kalbos kriminalistinio tyrimo klausimus nustatyta, kad remiantis rankraščių tekstų kalbine analize galima spręsti ne tik teksto turinio ir rašysenos tyrimų, bet ir anoniminių dokumentų autorių paieškos klausimus, t.y. nustatyti dokumento teksto autorių, jo raštingumo lygį, kalbos įgūdžių formavimosi vietą, lietuviško teksto autoriaus gimtąją kalbą ir pan. [43]. Išnagrinėti ir nušviesti kai kurie metodiniai ir procesiniai tokių ekspertizių klausimai. Taip Lietuvoje susiformavo nauja ekspertizės rūšis – autorystės ekspertizė².

Apibendrinusi atliktus darbus 1972 m. autorė apgynė teisės mokslų kandidatės (socialinių m.dr.) disertaciją [44]. 1985 m. buvo parengtos pirmosios metodinės rekomendacijos autorystės ekspertizės skyrimo ir medžiagos ruošimo klausimais [45].

Rašysenai ir kitiems kriminalistiniams objektams tirti naudojant ESM 1972 m. Institute buvo įkurta Kibernetinių tyrimų laboratorija, vėliau, 1985 m. ji buvo reorganizuota į Kibernetinių tyrimų sektorių Rašysenos ekspertizių laboratorijoje. Joje dirbo G. Archipovas, A. Berznickas, A. Dobryninas, G. Klyško, I. Kučerovas, A. Šimoliūnas ir kt. Pagrindinis šios laboratorijos uždavinys – remiantis sukurtais algoritmais parengti ESM darbo programas diegti į praktiką sudėtingiems rašysenos (parašų) tyrimo objektams tirti; tęsti tolesnius mokslinius tyrimus rašotyros ir kitose kriminalistinės ekspertizės tyrimų srityse taikant matematinius, kibernetinius metodus.

Kibernetinių tyrimų laboratorija daugiausia bendradarbiavo su rašotyros mokslininkais. Rašysenos ekspertizių laboratorija naudojo F. Archipovo sukurtą algoritmų sistemą DIA bei algoritmą DENSI – juos sujungė diferencinių identifikacinių algoritmų kelių lygių sistema „Ekspertizė“ [46; 47; 48]. Visi šie algoritmai susiję su vaizdų atpažinimo teorija. Jų pagrindu sudarytos darbo programos buvo tobulinamos bendradarbiaujant su Rašysenos ekspertizių laboratorijos darbuotojais. Algoritmai buvo taikomi kaip pagalbiniai tyrimo metodai trumpiems rankraštiniams bei skaitmeniniams įrašams ir parašams tirti. Kartu su rašysenos ekspertais matematikai nagrinėjo identifikacinius ir diagnostinius klausimus. Naudojant ESM dažniausiai buvo tiriami parašai, kuriuos rašysenos ekspertai tirdavo tradiciniais metodais, o kibernetikai matematikai pasitelkdavo ESM. Gautus rezultatus jie vertindavo kartu ir pateikdavo išvadas. Pagal šią sistemą buvo atlikti eksperimentiniai tyrimai Lietuvoje, taip pat Sąjunginiame teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institute. Atliktų eksperimentų rezultatai buvo pagrindas spręsti ne tik rašotyros, bet ir kitus kriminalistinės teismo ekspertizės uždavinius, sunkiai sprendžiamus tradiciniais tyrimo metodais. Minėti algoritmai buvo taikomi ir ekspertinėje praktikoje [34]. G. Archipovas šia tematika parengė ir 1987 m. apgynė technikos mokslų kandidato (technikos m.dr.) disertaciją kriminalistikos bei kitų teisės mokslo šakų ir techninių sistemų valdymo sandūroje [49].

A. Berznickas savo psichologijos mokslų kandidato disertacijoje bei paskelbtuose darbuose [50; 51], be kitų mokslo sričių, rėmėsi ir atliktais rašotyros tyrimais. Jis nagrinėjo

¹ Atliekant rašysenos ekspertizes buvo nagrinėjami ne tik rašysenos požymiai, bet ir rašto kalba, jos raštingumas, kalbos kultūros lygis, gramatiniai, leksiniai, stiliaus ir kiti ypatumai. Atliekant kai kurias ekspertizes, be tradicinių rašysenos tyrimo metodų, naudojami ir rašto kalbos požymiai, padedantys identifikuoti rankraščio atlikėją ir autorių [34].

² Atliekant šiuos tyrimus daug padėjo ir Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto filologijos mokslų kandidatė (humanitarinių m. dr.) E. Grinaveckienė.

kai kuriuos parašų informatyvių požymių išskyrimo būdus, sukūrė algoritmą „Prost“ ir pateikė rašysenos požymių informatyvumo įvertinimą, tyrinėjo rašysenos eksperto veiklos emocinį komponentą, rašymo ritmo, spūdžio bei kitus klausimus.

Bendradarbiauta apie penkerius metus. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad pasikeitė ESM karta, o sukurtos sistemos buvo pritaikytos senoms skaičiavimo mašinoms, be to, šie pagalbiniai tyrimo metodai reikalavo lėšų ir daug darbo sąnaudų, 1992 m. šių metodų buvo atsisakyta.

1976 m. laboratorijoje susiformavo trečioji mokslinių tyrimų kryptis – trumpų rankraštinių tekstų, skaitmeninių įrašų ir supaprastintų parašų tyrimai. Ir ne atsitiktinai, nes tirdami tokius rašysenos objektus ekspertai dėl jų trumpumo ne visada galėdavo atsakyti į pateiktus jiems klausimus. Todėl J. Masiulienė, susipažinusi su literatūra šiais klausimais, bendradarbiaudama su Kibernetinių tyrimų laboratorijos darbuotojais, sukūrusiais keletą algoritmų ir darbo programų trumpiems įrašams tirti, prisidėjo prie eksperimentinių mažai informatyvių rašysenos objektų tyrinėjimų. Taikant tradicinę rašysenos tyrimo metodiką bei kibernetinius metodus nustatytos trumpų skaitmeninių įrašų informatyvumo ribos, pateikta trumpo skaitmeninio įrašo samprata. Išnagrinėjusi visus ekspertinio tyrimo etapus ir stadijas J. Masiulienė nurodė, kaip reikia naudotis kibernetinės sistemos DIA tyrimo rezultatais ir kaip juos aprašyti ekspertizės aktuose. Be to, ji išnagrinėjo visų trumpų skaitmeninių įrašų tyrimo ypatumus ir pateikė rekomendacijas šio pobūdžio objektams tirti [52].

Paminėtina J. Masiulienės parengta metodinė priemonė ekspertams „Lietuvių kalbos rašto specialieji požymiai“ [53]. Joje apžvelgti 1905–1964 m. Lietuvoje parengti ir išleisti rašytiniai raidynai, kuriais remiantis lietuviško rašto buvo mokoma Lietuvos mokyklose. Skirtingi raidynai formavo ir skirtingų raidžių konfigūracijų rašymo įgūdžius, reikšmingus kriminalistiniam rašysenos tyrimui. Apibendrinusi išleistą pastarųjų metų pedagoginę ir kriminalistinę literatūrą išnagrinėjo lietuvių kalba parašytų tekstų specialiuosius rašysenos požymius, apibūdinančius rašto įgūdžių susiformavimą ir jų pobūdį, judesių struktūrą, raidžių ir jų elementų santykinį išsidėstymą erdvėje. Smulkiai aprašyti šių trijų grupių požymiai, pateiktas grafinis kiekvieno aprašomo požymio vaizdas. Rekomenduojama šių specialiųjų požymių aprašymais naudotis atliekant rašysenos ekspertizės.

J. Masiulienė ir J. Kurgonienė 1987 m. parengė lietuvių kalbos rašto bendrųjų požymių albumą, kuriame pateikė judesių išlavavimo, judesių koordinacijos, rašymo tempo, judesių sudėtingumo, judesių formos, krypties, ištęstumo, rišlumo, spūdžio intensyvumo ir topografinių požymių išsidėstymo pavyzdžių, t.y. vaizdžiai supažindino ekspertus, ypač pradedančius, su bendraisiais rašysenos požymiais, jų aprašymo galimybėmis.

J. Masiulienė ir D. Strakšytė, remdamosi grafologine literatūra ir įvairių šalių ekspertine praktika, atliko rašysenos bendrųjų požymių analizę ir metodinėje priemonėje ekspertams rekomendavo papildyti ekspertizės akto tiriamąją dalį šiais požymiais: vyraujanti judesių forma, originali (savita) rašysena, rašysenos taisyklingumas, daili rašysena, raidžių santykinis dydis ir spūdis. Šių požymių paaiškinimas ir jų formuluotės pateiktos ekspertizės aktuose [54].

Autorystės nustatymo klausimus toliau gvildeno A. Žalkauskienė ir J. Kurgonienė.

Iki A. Žalkauskienės mokslinių tyrimų atliekant tokio pobūdžio ekspertizės buvo vadovaujasi O. Dambrauskaitės moksliniais darbais bei rusų mokslininkų rekomendacijomis rusiškiems tekstams tirti [55]. Todėl buvo aktualu tęsiant tyrimus atskirai kriminalistiniu požiūriu tyrinėti stilistinius tekstų, parašytų lietuvių kalba, ypatumus. A. Žalkauskienė išnagrinėjo lietuvių autorių rusiškai parašytų tekstų kalbos ypatumus. 1987 ir 1989 m. šiais klausimais buvo parengtos metodinės rekomendacijos ekspertams ir tardytojams [56; 57]. Metodinėse rekomendacijose nurodomi rašto kalbos požymiai, teksto ypatybės, labai svarbios ir identifikacinei, ir neidentifikacinei ekspertizei. Centras, atlikdamas autorystės ekspertizės, vadovaujasi minėtomis metodinėmis rekomendacijomis. Autorystės tyrimo darbai ypač pasistūmėjo į priekį nepriklausomybės laikotarpiu. Išnagrinėta nemažai autorystės ekspertizės klausimų. Atsižvelgiant į naujausią lingvistinę literatūrą toliau plėtojama kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus identifikavimo teorija ir tobulinama ekspertinė praktika.

Raštotyros bei kriminalistinės ekspertizės klausimams nemažai dėmesio skyrė ir aukštųjų mokyklų – Vilniaus universiteto ir Teisės universiteto dėstytojai. Daugiausia šiais klausimais rašė prof. E. Palskys. Be daugybės darbų, paskelbtų moksliniuose ir periodiniuose leidiniuose, ypač vertinga 1978 m. parašyta knyga „Kriminalistinis dokumentų tyrimas“ [4]. Joje pirmą kartą Lietuvoje lietuvių kalba nušviesti pagrindiniai kriminalistinio rašysenos ir rašto kalbos tyrimo klausimai atsižvelgiant į naujausius kriminalistinės raštotyros laimėjimus Lietuvoje ir užsienyje. Nors knyga, kaip pažymi pats autorius, pirmiausia skiriama studentams, tačiau ji yra labai naudinga pradedantiems ekspertams raštyrininkams, nes tokios literatūros lietuvių kalba iki šios knygos pasirodymo nebuvo. Pradedantys ekspertai susipažins su pagrindiniais rašysenos ekspertizės istorinės raidos bruožais, ekspertizės dalyku ir jos uždaviniais. Knygoje aiškiai aprašyti rašymo įgūdžių formavimosi dėsniumai, jų stadijos bei pagrindinės rašysenos savybės. Joje autorius, apibendrinęs kriminalistinėje literatūroje pateiktus rašysenos apibrėžimus, pirmą kartą lietuvių kalba pateikė rašysenos apibrėžimą, identifikacinių rašysenos ir rašto kalbos požymių klasifikacijas, apžvelgė rašysenos keitimo būdus bei parašų tyrimo ypatumus. Knygoje nušviesti ir rašysenos ekspertizės metodikos pagrindai bei medžiagos ruošimo kriminalistinei rašysenos, parašų bei autorystės ekspertizei atlikti klausimai.

Lietuvoje dar 1985 m. pirmą kartą lietuvių kalba buvo išleistas E. Palskio, M. Kazlausko, P. Danisevičiaus „Kriminalistikos“ vadovėlis. Šio studentams ypač reikalingo vadovėlio raštotyros (prof. E. Palskys) skyriuje pateikti pagrindiniai raštotyros, kriminalistinės rašysenos ir autorystės ekspertizės klausimai [58].

Apie rašymo mokymą, jo procesą, rašytinių raidynų raidžių formas, grafinių įgūdžių formavimąsi pradinėse klasėse ir kitais klausimais Lietuvoje daugiausia rašė dr. L. Jakubauskienė. Pažymėtinos jos išleistos knygos: „Lietuviško rašymo mokymo pagrindai pradinėse klasėse“ (1966), „Rašymo mokymas“ (1968), parengta pedagogikos mokslų kandidatės (humanitarinių m. dr.) disertacija „Taisyklingų grafinių įgūdžių formavimas, mokant rašto lietuvių mokyklose I–III klasėse“ (1966) ir kt. Šie autorės darbai reikšmingi ne tik pedagoginiu, bet ir kriminalistiniu požiūriu tyrinėjant įvairius rašysenos klausimus.

3. Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę iš esmės pasikeitė ir mokslo institucijų bei tarptautinių mokslinių ryšių geografija. Anksčiau daugiausia bendradarbiauta su Maskvos, Leningrado, Kijevo ir kitais tuometinės Sąjungos institutais. Beje, jie daug padėjo plėtojant tiek kriminalistikos, tiek atskirų jos mokslo šakų, taip pat ir kriminalistinės rašysenos ekspertizės, mokslinius pagrindus, rengiant ekspertus – teisminės rašysenos ekspertizės specialistus. Lietuvos teismo ekspertizės institutui, o kartu ir Rašysenos ekspertizės skyriaus darbuotojams atsivėrė naujos galimybės susipažinti ne tik su darbais, išleistais Lietuvoje prieškarinio laikotarpio, bet ir su Europos bei kitų šalių ekspertų moksliniais ir praktiniais darbais. 1995 m. spalio 20 d. Institutą priėmus į tarptautinę organizaciją ENFSI – Europos teismo ekspertizės institucijų (ekspertinių įstaigų) sąjungą susidarė palankesnės galimybės glaudžiau bendradarbiauti su kitų šalių specialistais, keistis ekspertine darbo patirtimi, dalyvauti konferencijose.

Išsiplėtė ir rašysenos ekspertizės, atliekamų Lietuvoje, geografija, nes didėjant nusiikalstamumui šalyje didėjo ir skiriamų rašysenos ekspertizės skaičius. Todėl nuo 1992 m. Klaipėdoje, o nuo 1995 m. Šiauliuose buvo įsteigti Instituto poskyriai, kuriuose, be kitų ekspertizės, nuo 1995 m. atliekamos ir rašysenos ekspertizės. Juose dirba po vieną rašysenos ekspertą. Pažymėtina, kad per pastarąjį dešimtmetį labai pasunkėjo rašysenos ekspertų darbo sąlygos, nes padaugėjus ekspertizės nelieka laiko moksliniam bei metodiniam darbui (dažniausiai dirbama laisvalaikio). Ekspertų skaičius pamažu didinamas, tačiau jų aiškiai neužtenka. Nuo 1997 m. skyriuje dirba 12 ekspertų, tačiau jie nepajėgūs laiku atlikti visų ekspertizės, nes vienam ekspertui tenka daugiau kaip 100 ekspertizės per metus. Vidaus reikalų ministerijos sistemoje rašysenos ekspertizės pastaraisiais metais taip pat labai padaugėjo. 3 lentelėje nurodyti rašysenos ekspertizės duomenys pagrindinėse Lietuvos ekspertinėse įstaigose.

3 lentelė. LTEC ir KEC 1991–2000 m. atliktų rašysenos ekspertizių duomenys¹

Metai	LTEC	KEC
1991	203	123
1992	265	144
1993	384	168
1994	512	215
1995	892	222
1996	1121	184
1997	1294	191
1998	1253	394
1999	1366	467
2000	1179	497

Iš lentelės matome, kad rašysenos ekspertizių skaičius Lietuvoje praėjusiam dešimtmetyje, palyginti su 1991 ir 2000 m., padidėjo daugiau nei 5 kartus.

Nors ekspertinio darbo krūvis didelis, skyriaus darbuotojai domisi rašysenos atliekamais tyrimais prieškario Lietuvoje, taip pat moksliniais bei metodiniais kriminalistinės rašysenos ir autorystės ekspertizės darbais užsienio šalyse. Ypač produktyviai reiškėsi vyr. ekspertė A. Žalkauskienė. 1992 m. Vilniuje ir Palangoje vykusiame pirmajam pasauliniam lietuvių teisininkų kongresui ji parengė medžiagą apie rašysenos ekspertizės raidą ir jos plėtrą Lietuvoje [39]. Toliau dirbdama identifikacinės autorystės ekspertizės srityje A. Žalkauskienė nagrinėjo gimtosios kalbos (lietuvių ir nelietuvių) lietuviško teksto autoriaus galimybes ir šiais klausimais 1993 m. parengė metodines rekomendacijas [60].

1999 m. A. Žalkauskienė parengė ekspertams ir teisėsaugos darbuotojams metodines rekomendacijas „Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika“. Jose pateikta identifikacinių rašto kalbos požymių sistema, teksto analizės schema, kompleksinio tyrimo ypatumai, taip pat nurodyta, kaip atliktą tyrimą aprašyti ekspertizės akte [61]. Vadovaudamasi šiomis metodinėmis rekomendacijomis autorė parašė straipsnį „Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai“, kuriame remdamasi naujausiais lietuvių kalbos leksikos, sintaksės bei stilistikos tyrinėjimais bei daugiamete ekspertinio darbo patirtimi subrandino naują rašto kalbos požymio sampratą, permąstė šių požymių sistemą, aptarė kai kurie ekspertinių tyrimo stadijų atliekant autorystės ekspertizę ypatumus [62]. Todėl šiuo metu atliekant autorystės ekspertizės atsižvelgiame į A. Žalkauskienės metodines rekomendacijas [34].

Kaip rodo ekspertinė praktika, autorystės ekspertizės specialistams kartais keliami gana sudėtingi klausimai. Pavyzdžiui, 1997 m. skyriuje teko tirti ir nustatyti kompiuteriu išspausdinto teisinio teksto bendraautorius. Jie buvo skirtingų tautybių (lietuvių ir nelietuvių) ir skirtingų profesijų (teisininkas ir ekonomistas). Šiandien jau beveik įprasta, kad tekstai spausdinami kompiuterine įranga, todėl ir kompiuterinis tekstas gali tapti dažnesniu autorystės tyrimo objektu. Šie aktualūs klausimai gvildenami A. Žalkauskienės ir dr. V. Žalkausko straipsnyje „Autorystės ekspertizės raida ir perspektyvos šiandieninėje Lietuvoje“ [63].

Be minėtų darbų, skyriuje analizuotos rašysenos ir rašto kalbos kompleksinio tyrimo galimybės, tyčia asmens iškraipyti parašai, rašysenos ekspertų daromų klaidų priežastys ir kt. Mūsų eksperčių darbų yra paskelbta Italijos grafologų asociacijos leidžiamame žurnale „*Attualita grafologica*“, Lenkijoje, Ukrainoje ir kt.

J. Kurgonienė, naudodamasi ekspertine medžiaga bei eksperimentiniais įvairių Lietuvos vidurinių, aukštesniųjų mokyklų moksleivių bei studentų rašysenos pavyzdžiais, išnagrinėjo rašysenos požymius, rodančius teksto autorių gimtąją kalbą, ir apibendrinusi tyrimo rezultatus išvadas pateikė pranešime „Kai kurie rašysenos ir rašto kalbos ypatumai lietuviš-

¹ LTEC – Lietuvos teismo ekspertizės centras (nuo 1991 m. iki 2000 m. – Lietuvos teismo ekspertizės institutas). Į bendrą ekspertizių skaičių įeina ir autorystės ekspertizės, kurių vidutiniškai per metus atliekama apie 5.

KEC – Kriminalistinių ekspertizių centras (nuo 1991 m. iki 2001 m. – Kriminalistinių ekspertizių departamentas).

kuose tekstuose, parašytuose rusų arba lenkų, taip pat angliškuose, vokiškuose ar rusiškuose tekstuose, parašytuose lietuvių”, kurį ji skaitė 1998 m. Škotijoje, Eidinburge, šeštoje Europos rašysenos ir Dešimtoje dokumentų technikų konferencijoje [64]. Autorė dalyvavo Olandijoje, Hagoje, penktojoje Europos rašysenos ekspertų konferencijoje ir skaitė pranešimą „Lingvistinių ypatumų reikšmė rašysenos ekspertizėje”.

Apibendrinusi užsienio šalių ir pagrindinę Lietuvos prieškario literatūrą J. Masiulienė pateikė grafologijos, kaip atskiros mokslo šakos, istorinę apžvalgą [65]. Kartu su J. Ignatjeva ir H. Nedveckiu aptartas rašysenos ir autorystės ekspertizių bei grafologinių tyrimų pobūdis Lietuvoje, jų sprendžiami klausimai ir ekspertų, atliekančių minėtas ekspertizes, kompetencija. Aprašytos ekspertinių įstaigų, firmų bei pavienių ekspertų, nedirbančių ekspertinėse įstaigose, ekspertizių atlikimo ir jų teisinio reglamentavimo, ekspertų licencijavimo galimybės Lietuvoje straipsnyje „Rašysenos ekspertizės raidos tendencijos Lietuvoje” [66]. Grafologijos tematika 1999 m. Lietuvos katalikų mokslo akademijos darbuose paskelbtas išsamus C. Surdoko (JAV) straipsnis „Grafologija ir rašysenos psichologija”. Jame pateikiama grafologijos istorija skirtingose šalyse, psichologiniu požiūriu nagrinėjami rašysenos požymiai, aiškinama, kaip pagal tam tikrą schemą analizuojami požymiai siekiant nustatyti tiriamojo asmens charakterį. Pateikti įvairiomis kalbomis skirtingais laikotarpiais rašyti įžymių asmenybių – kardinolo V. Sladkevičiaus, S. Lozoraičio, V. Landsbergio – ir kitų žinomų ir nežinomų asmenų rašysenos bei parašų pavyzdžiai [67]. Straipsnio autorės savo nuomonę apie šiandieninės grafologijos lygį Lietuvoje išsakė minėtame straipsnyje [66].

1995 m. Hagoje (Olandija) įvykusiame antrajame tarptautiniame kriminalistinio dokumentų tyrimo kongrese, kuriame dalyvavo apie 130 žmonių iš 20 pasaulio šalių, buvo diskutuojama tema „Dokumentų tyrimas, rašysenos tyrimas, grafologija (skirtingos profesijos – skirtingi tikslai)”. Kongreso pranešėjai informavo apie kai kuriose šalyse grafologų atliekamas rašysenos ekspertizes ir beveik visi buvo prieš grafologų daromas rašysenos ekspertizes. Grafologija neturi objektyvaus mokslinio pagrindo, todėl grafologų atliktų ekspertizių teismai neturėtų priimti [68, p. 123–124]. Apie tai dar 1938 m. rašė ir A. Vaitkevičius [22, p. 11].

J. Masiulienė ir D. Strakšytė, apibendrinusios užsienio šalių (JAV Niujorko Metropoliteno policijos kriminalistinės laboratorijos, Krokuvos teismo ekspertizių instituto, Vokietijos Vysbadeno kriminalistinės technikos instituto, Švedijos kriminalistinės laboratorijos, Rusijos, Latvijos) literatūrą rašysenos ekspertizės išvadų formulavimo klausimais, nustatė, kad skirtingose šalyse rašysenos ekspertai skirtingai formuluoja rašysenos ekspertizių išvadas. Buvo prieita prie išvados, kad Lietuvos rašysenos ekspertai neturėtų iš esmės keisti savo ekspertinės praktikos. Šiuo klausimu pateiktos rašysenos ekspertizių išvadų formulavimo rekomendacijos ekspertams.

Prof. P. Pošiūnas straipsnyje „Rašysenos ekspertizė” [69], remdamasis užsienio praktika, teisingai pažymėjo, kad atliekant rašysenos ekspertizes turi būti pateikiami rankraščių originalai. Šios praktikos Lietuvos teismo ekspertizės centras ir laikosi.

1997–2000 m. Rašysenos ekspertizių skyrius kartu su Kompiuterinių tyrimų skyriaus darbuotojais (V. Kligys, J. Masiulienė, D. Strakšytė, A. Kvietkienė, A. Kačinskienė, V. Vaitiekūnas) nagrinėjo temą apie parašų spūdžio tyrimus taikant kompiuterinius metodus, pateikė išvadas apie šio metodo taikymą tiriant parašus. Parengtos lietuvių kalba metodinės rekomendacijos (J. Ignatjeva, J. Masiulienė) apie kontūrinių (integralinio įgūdžio) charakteristikų naudojimą rašysenai tirti [70].

2000 m. J. Masiulienė, D. Strakšytė ir A. Žalkauskienė paruošė naujas rašysenos ir autorystės ekspertizės skyrimo ir medžiagos ruošimo metodines rekomendacijas teismo, tardymo ir kvotos darbuotojams [71].

Kriminalistinių ekspertizių departamento tarnyba 1994 m. parengė metodines rekomendacijas apie jų žinybos atliekamas ekspertizes ir tyrimus (šiuo metu jos yra atnaujinaamos), o 1995 m. – ekspertų kriminalistų savarankiško pasiruošimo programą, kurioje nagrinėjami ir rašotytros klausimai – pakeistos rašysenos, parašų bei skaitmeninių įrašų tyrimo ypatumai atliekant kriminalistines rašysenos ekspertizes [72; 73]. Rašysenos ekspertizės kvalifikacijos egzaminų programą 1997 m. pateikė ir Lietuvos teismo ekspertizės centras. Pagal ją rengiami rašysenos ekspertai. Anksčiau ekspertai keldavo kvalifikaciją buvusios

Tarybų Sąjungos institutuose, o šiuo metu turi galimybių pasitobulinti ir Europos valstybių giminingo profilio institutuose. Štai 1994 m. vyr. ekspertė D. Strakšytė stažavosi Vysbadeno kriminalistinės technikos institute, susipažino su praktikoje taikomais kibernetiniais metodais, domėjosi išvadų formulavimo ir kitais klausimais. Kiti ekspertai stažavosi Krokuvos ir Švedijos institutuose.

Paminėtinas Teisės akademijos (dabar Teisės universiteto) autorių kolektyvo 1998 m. išleistas naujas vadovėlis „Kriminalistikos technikos pagrindai“, kuriame yra prof. E. Palskio parašytas skyrius apie kriminalistinę raštotyrą.

Apžvelgus atliktus darbus rašotyros klausimais pažymėtina, kad nuosekliai buvo atliekami antrosios tyrimų krypties darbai – tobulinami autorystės ekspertizės moksliniai pagrindai, kuriama nauja rašto kalbos požymių sistema, kuriamos atskiros metodikos įvairiems autorystės ekspertizės klausimams spręsti. Plečiasi ir šios ekspertizės rūšies tyrimo objektai. Tai minėto kompiuterinio teksto, arba teksto, esančio kompiuterio laikmenoje, autoriaus identifikavimas. Todėl autorystės klausimai gvildenami įvairiais aspektais, atsižvelgiant į naujausius lingvistikos bei kitų mokslo šakų laimėjimus. Visiškai pagrįstai keičiasi ir teoriniai metodikos principai, rašto kalbos požymių samprata bei jų klasifikacija, atsiranda naujų ekspertinio tyrimo ypatumų.

Kaip jau minėta, Kibernetinių tyrimų ir Rašysenos ekspertizių skyrių bendradarbiavimas nutrūko, dėl to nustota plėtoti ir mokslinių tyrimų kryptis. 1997 m. buvo įkurtas Kompiuterinių tyrimų skyrius, tačiau pasikeitė jo funkcijos ir uždaviniai. Nepaisant to, kompiuteriu buvo bandoma atlikti rašysenos spūdžio tyrimus. Kodėl gi buvo nutraukti teoriniu ir praktiniu požiūriu svarbūs darbai, išgarsinę Lietuvą, kuri pirmoji buvusioje Tarybų Sąjungoje pradėjo šiuos darbus ir laipsniškai juos plėtojo, bandė taikyti ekspertinėje praktikoje? Užsienio literatūroje ne kartą buvo pažymėta, kad Lietuvos specialistai vieni pirmųjų pradėjo taikyti matematinius kibernetinius metodus. Pavyzdžiui, teigiamai buvo vertinami V. Poškevičiaus darbai, paskelbti žurnale „*Kriminalistik und forensische Wissenschaften*“ [74]. Viena iš priežasčių, dėl kurių buvo nutraukti minėti tyrimai, tai nepakankamas mokslinių darbų finansavimas, turėjęs didelės įtakos ir kadru kaitai. Dauguma mokslinių darbuotojų perėjo dirbti į geriau mokamas pareigybes kitose įstaigose. Šis klausimas aktualus ir šiandien, nes iš visų teisinių institucijų bene mažiausiai mokama grandis yra Teismo ekspertizės centras. O juk rašysenos ekspertui neužtenka vien tik aukštojo mokslo diplomo. Būtina ne trumpesnė kaip dvejų metų specializacija, kurios metu susipažįstama su rašysenos ekspertizės moksliniais pagrindais.

Antra, pernelyg didelis ekspertinio darbo krūvis. Šiandien pagal ekspertizių skaičių vienas rašysenos specialistas ekspertizę turėtų atlikti ir išsiųsti per 2–3 dienas. Ar pajėgus ekspertas per tiek laiko kokybiškai atlikti ekspertizę, jei tiriamas ne vienas, o kelios dešimtys objektų? Todėl ekspertas šiandien jau tampa amatininku, o ne tam tikros mokslo srities specialistu, iš mokslinių pozicijų tyrinėjančiu kiekvieną objektą. Esant tokiam ekspertinio darbo krūviui nelieka laiko moksliniam bei metodiniam darbui. Tuo labiau kad patys ekspertai renigia ir pradedančius ekspertus. Taigi neišvengiamos ir techninio pobūdžio spragos. Dar blogiau, jei nukenčia eksperto padarytos išvados mokslinis pagrįstumas.

Trečia, ne visiškai pagrįstai, mūsų nuomone, nutraukti šios mokslo krypties darbai. Tuo labiau kad šie tyrimai glaudžiai susiję su trečia mokslinio darbo kryptimi – trumpų tiriamųjų tekstų, parašų ir skaitmeninių įrašų tyrimais. Nepaisant tradiciniais metodais parengtų metodinių tokių rašysenos objektų tyrimo rekomendacijų šie tyrimai svarbūs ir šiandien, nes ekspertai dažniausiai nepajėgūs atlikti šių objektų tyrimų ir formuluoja atsisakymus į pateiktus jiems klausimus.

Prof. P. Pošiūnas straipsnyje „Lietuvos teismo ekspertizės institutui – 35–eri“ rašė, kad institute buvo „parengta kompiuterinė programa ir ją bandyta taikyti kaip papildomą tyrimo metodą konkrečiam asmeniui, parašiusiam trumpą įrašą ar skaitmenis, identifikuoti. Tačiau 1992 metais susipažinę su Vokietijos kriminalistinės technikos instituto kompiuterine sistema „FISCH“, sustabdėme šios programos taikymą. Ir, atrodo, pasielgėme teisingai, nes 1995 metų spalio mėnesį Hagoje vykusiame tyrėjų kongrese Vokietijos ir Olandijos ekspertai ir mokslininkai gana įtikinamai įrodė, kad naudojant kompiuterinę sistemą galima tik diferen-

cijuoti, bet ne identifikuoti asmenį, parašiusį tekstą ar skaitmenis” [75, p. 22]. Jeigu jau šiandien mes galime diferencijuoti panašias rašysenas ar skaitmenis, mūsų požiūriu, tai jau didelė pažanga. Juk mokslo rezultatų pasiekiami ne taip jau greitai. Kas žino, gal sukūrus seriją diferencinių algoritmų bus sukurtas ir toks, *kurį naudojant bus galima diferencijuoti ir minimalias rašysenos kontūrų atkarpas*, kurių vizualiai negali diferencijuoti ir labiausiai patyrę ekspertai. V. Poškevičiaus sukurtas pirmasis algoritmas ir buvo identifikacinio pobūdžio. Jo pagrindu sukurta programa padėjo gauti trijų formų atsakymą, nesvarbu, kiek lyginti pateikta įtariamųjų asmenų, – teigiamą, neigiamą ir atsisakymą spręsti klausimą. Jeigu taikant šį algoritmą pagal serijų kriterijų atsisakoma spręsti klausimą, tai gautas rezultatas papildomai gali būti tikrinamas pagal B. L. van der Vardeno kriterijų. Be to, naudojant šį algoritmą atpažinimo patikimumą galima išreikšti procentais. Manome, kad apibendrinus tai, kas Lietuvoje buvo sukurta šioje srityje, tikslinga dirbti būtent šia kryptimi sujungus pirmą ir trečią mokslinių tyrimų kryptis. Ir tik ateitis gali parodyti, kaip galima išspręsti šią aktualią rašysenos problemą. Ar galėjo doc. P. Danisevičius, daugelio knygų autorius, pirmasis 1954 m. iš kriminalistikos apgynęs daktaro disertaciją, atsakydamas į žurnalo „Mokslas ir gyvenimas” skaitytojo architekto A. Ratniko klausimą „Ar galima pažinti žmogų iš rašysenos?” [76] prieš keturis dešimtmečius patikėti, kad kada nors tiriant rašyseną Lietuvoje bus galima nustatyti dokumento teksto autorių, jo išsimokslinimo lygį, kalbos įgūdžių formavimosi vietovę, profesiją, apibūdinti autoriaus būseną kuriant tekstą ar teksto kūrimo sąlygas ir pan.? Ar tuo metu galima buvo tikėtis, kad teks tirti rankraštinių tekstą, atspausdintą spausdintuvu arba esantį kompiuterio laikmenoje? O šiandien į šiuos klausimus atsako Lietuvoje sukurta ir tobulinama ekspertizės rūšis – autorystės ekspertizė. Pažymėtina, kad autorystės ekspertizė (kai kuriose valstybėse jos vadinamos ir lingvistinėmis ekspertizėmis) dar neatlieka ir mūsų artimiausi kaimynai – latviai, estai, lenkai.

Nenagrinėdami autoriaus atsakymų į keliamus grafologinius klausimus norėtume priartinti nuomonei, išsakytai 1995 m. antrajame tarptautiniame kriminalistinio dokumentų tyrimo kongrese, jog grafologinės ekspertizės neturėtų būti atliekamos, kol jos neturi objektyvaus mokslinio pagrindo. Šių ekspertizių Lietuvos teismo ekspertizių centras ir VRM Kriminalistinių ekspertizių centras neatlieka.

Kongrese vykusioje diskusijoje, skirtoje kompiuterinės technikos panaudojimui rašysenos ekspertizėse, kaip rašo A. Deringas, „buvo pristatytos dvi sistemos – FISH ir NIFO. Jos skirtos atrinkti į tiriamąją panašias rašysenas iš duomenų bazėje esančių rašysenų pavyzdžių. Tada dirba ekspertas ir pateikia savo išvadą. „FISCH” sistema sukurta Vokietijoje ir šiuo metu naudojama Olandijoje (Rijsviko laboratorijoje) ir JAV. Norima, kad ją imtų naudoti daugiau Europos šalių. NIFO – tai Olandijos nepriklausomas institutas, kuriame atliekamos ekspertizės ir dirbamas mokslinis tiriamasis darbas. Jis gavo Vyriausybės finansinę paramą, kad sukurtų kompiuterinę sistemą, palengvinančią rašysenos ekspertų darbą” [68, p. 124]. Todėl ir Lietuvoje būtų tikslinga tęsti ir tobulinti rašotyros tyrimus nauju lygiu – taikant matematinis kompiuterinius metodus trumpiems tekstams, parašams bei skaitmeniniams įrašams tirti, t.y. juos taikyti tada, kai ekspertai nepajėgūs atsakyti į jiems suformuluotus klausimus ir kai atsakymai netenkina nei tardytojų, nei teisėjų. Reiktų, kad šias anksčiau pradėtas tyrinėti mokslo kryptis Teismo ekspertizės centras ir toliau plėtotų sujungęs jas į vieną kryptį. Tikslingiausia, kad šio pobūdžio darbus atliktų Rašysenos ekspertizių skyrius. Jį reiktų papildyti tam tikros srities specialistais, kurie įgytų ir rašysenos ekspertizės mokslinius pagrindus. Ateityje jie būtų naudingi ir iškilusioms autorystės ekspertizėje kompiuterių panaudojimo problemoms spręsti. Kitu atveju galimas ir Rašysenos ekspertizės bei Kompiuterinių tyrimų skyriaus darbuotojų bendradarbiavimas. Abiem atvejais šiems darbams plėtoti reikėtų papildomų lėšų ir naujų mokslinių pajėgų.

Doc. E. Kurapka ir doc. E. Malevski, nagrinėdami prof. P. Pošiūno iškeltus Teismo ekspertizės instituto uždavinius, iš kurių kaip svarbiausias nurodomas ekspertizių atlikimas ir tik tada minimas mokslinis ir metodinis darbas, rašo: „Mūsų manymu, taip skirstyti veiklas nėra tikslinga, o ypač dabar. Iš tikrųjų atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Teismo ekspertizės institutas (anksčiau Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas) tapo pagrindine moksline kriminalistine ekspertine įstaiga. Todėl būtina ne tik išsaugoti Instituto mokslinį potencialą,

bet ir pritraukti naujas mokslininkų pajėgas, kad mokslinis ir metodinis darbas kriminalistikos ir ekspertizų srityje taptų pagrindinis. Tam turi būti sudarytos atitinkamos sąlygos, nes investicijos į mokslą tiesiogiai ir greitai neatsiperka. Be abejo, ekspertizės turi išlikti viena iš svarbiausių, bet ne pagrindine darbo kryptimi” [77, p. 90].

Šioms dviem skirtingai interpretuojamoms nuomonėms dėl Instituto (Centro) ekspertinio ir mokslinio darbo prioritetų negalima nei pritarti, nei jų nuneigti. Vis dėlto autorių cituojami prof. P. Pošiūno pateikti uždaviniai buvo suformuluoti Instituto, kaip biudžetinės įstaigos, nuostatuose, todėl ekspertinis darbas ir buvo įrašytas pirmu punktu, nes šiuo metu šalyje nėra kitos įstaigos, kuri atliktų ekspertizės, o Vidaus reikalų ministerijos Kriminalistinių ekspertizų centras būtų nepajėgus atlikti visas skiriamas ekspertizės. Prof. P. Pošiūnas visada būdavo už mokslinių darbų plėtojimą bet kurioje teisminės ekspertizės srityje. Todėl manome, kad Teismo ekspertizės centrui mokslinis ir ekspertinis darbas turėtų būti vienodai svarbūs. Svarbiausia dabar sudaryti sąlygas tiems, kurie nori dirbti mokslinį darbą, ir tiems, kuriems ekspertinis darbas – priimtinesnis. Neabejotina, kad ekspertinė praktika parengia dirvą mokslinėms teorinėms problemoms gvildinti bei naujoms ekspertinėms metodikoms kurti, kad teoriniai bei metodiniai darbai padeda ekspertinei praktikai, o kartu ir teisminei institucijoms tirti nusikaltimus bei pažeidimus. Teismo ekspertizės centras – tai akivaizdus mokslo ir praktikos bendrumo pavyzdys Lietuvoje.

* * *

Kriminalistiniai rašto tyrimai atliekami ne tik baudžiamosiose arba civilinėse bylose. Į rašotyros specialistus kreipiasi istorikai, bibliotekininkai, muziejų darbuotojai, literatūros, meno ir kiti mūsų tautos kultūrinio ir mokslinio palikimo tyrinėtojai. Ekspertams teko tirti žymių istorinių asmenybių rankraščius, atskirus jų įrašus, parašus, taip pat nežinomų autorių kūrinius, kad būtų nustatyti jų autoriai ar atlikėjai. Pavyzdžiui, 1972 m. į rašysenos specialistus kreipėsi Kauno medicinos instituto doc. V. Kempinskas. Jis rinko literatūrą farmakologijos klausimais ir Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos rankraštyne rado saugomą rankraščių rinkinį su užrašu ant pirmo puslapio „*Фармакологія (неизвестно чья)*”. Šio rinkinio autorius galėjo būti senojo Vilniaus universiteto prof. S. Gorskis (1802–1864). Tačiau nebuvo mokslškai pagrįstų įrodymų. Palyginti buvo pateikti autentiški S. Gorskio laišakai buvusiam Farmakologijos katedros prof. J. Volfgangui (1776–1859). Atlikus tyrimus buvo nustatytas ilgą laiką nežinomų rankraščių autorius. Paaiškėjo, kad tai prof. S. Gorskis. Farmakologijos konspekto rankraštis – bene vienintelis S. Gorskio farmakologijos darbas. Rinkinį sudaro net keli tūkstančiai lapų – farmakologijos kurso paskaitų konspektai, įvairių literatūros šaltinių santraukos. Dauguma jų parašyti 1831–1833 m., daugiausia lenkų kalba, tik atskiri įrašai lotyniškai. Jame aprašyta, kaip veikia kai kurie vaistai, taip pat pateikta nemažai farmakognostinių, technologinių bei istorinio pobūdžio žinių. Sužinota naujų faktų apie garsų botaniką, farmakognostą ir entomologą, parašiusių daugybę mokslinių darbų, knygų.

1973 m. Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas pateikė ištirti 16-os lapų rankraštį, rašytą daugiausia rusų kalba, keletas fragmentų – vokiečių ir lotynų kalbomis.

Spėta, kad jo autorius – rusų rašytojas, poetas A. Belas (1880–1934). Rankraštį lygino su neginčijamais A. Belo rašysenos pavyzdžiais, rašytais įvairiais laikotarpiais: jo rašyta autobiografija, 1921 m. lapkričio 6 d. įrašu rašytojo L. Giros žmonos albume ir kt. Tyrimais patvirtinta, kad 16-os puslapių pateiktą rankraštį parašė A. Belas. Tai nudžiugino literatūros mokslininkus, nes A. Belas šiame rankraštyje aptaria lietuvių ir rusų poeto J. Baltrušaičio (1873–1944) poeziją [78].

Kartais ekspertams tenka tirti senoviškus rankraščius, rašytus žinoma ar nežinoma ekspertui kalba, lyginti rankraščius, parašytus skirtingomis kalbomis. Vienas sudėtingesnių darbų buvo pirmojo Lietuvos Statuto Dzialinskio nuorašo rankraščių atskirų puslapių rašysenos tyrimas, kurį atlikome Vilniaus universiteto prašymu. Statuto nuorašai buvo parašyti XVI a. senąja baltarusių kalba, vadinamuoju baltarusių greitraščiu. Rašysenos tyrimo objektas – Dzialinskio nuorašo atskirti puslapiai (atlikti kriminalistinį viso nuorašo rašysenos tyrimą prireiktų kelerių metų), kurių pabaigoje parašyti žodžiai: „*Pisan u Wiln*”. Šie žodžiai kėlė isto-

rikams nemažai abejonių ir klausimų. Ekspertams reikėjo patikrinti, ar Dzialinskio nuorašo rankraštinių tekstų rašė tas pats raštininkas, kuris rašė ir paskutiniuosius Seimo nutarimus (po jų eina minėtas įrašas). Literatūroje pareikšta įvairių nuomonių ir dėl Dzialinskio nuorašo parašymo vietos. Vieni teigė, kad visi jie parašyti Baltarusijoje, kiti kad Vilniuje. Todėl ekspertų buvo klausiama: ar pateiktų Statuto bei kitų aktų rankraštiniai tekstai (nurodomi puslapiai) rašyti vieno asmens, ar skirtingų asmenų? Tyrimą atliko keli ekspertai, kuriems turėjo ne tik studijuoti literatūrą, susijusią su tiriamųjų objektų aplinkybėmis, bet ir susipažinti ir išmokti XV–XVI a. baltarusių raidynus. Padėjo chrestomatinės literatūros vertimai, atskiri specialistai, tiriamųjų rankraštinių tekstų pažodiniai vertimai, greitraštiniai to meto raidžių variantai, jų garsinė reikšmė, transliteracija ir kt. Be to, kad būtų galima apibūdinti bendruosius rašysenos požymius, įvertinti specialiuųjų požymių variantų identifikacinę reikšmę, teko specialiai tirti ir kitų ano meto raštininkų rašysenas. Ištyrus tiriamųjų tekstų rašysenas nustatyta, kad tyrimui pateikti Statuto bei kitų aktų rankraštiniai tekstai rašyti vieno asmens, t.y. juos rašė vienas raštininkas [34].

Reikšmingiausias mūsų tautos mokslo ir kultūros istorijai darbas, užimantis išskirtinę vietą rašotyros ekspertinėje praktikoje, yra lietuvių literatūros klasiko poeto Kristijono Donelaičio (1714 – 1780) „Metų“ rankraščių tyrimai. Idėją ištirti K. Donelaičio rankraščius iškėlė akad. K. Korsakas, tyrinėdamas prozodinių ženklų, kuriais pažymėtas ritminis kirtis „Metuose“, autentiškumo problemą. Atsakymus į iškilusius klausimus, akademinio nuomone, turėtų pateikti rašysenos ekspertizė, kurią Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto prašymu 1974–1975 m. atliko Instituto Rašysenos ekspertizių laboratorija. Atliekant šį darbą prireikė ne tik rašysenos, bet ir rašto kalbos, tekstologinių, dokumentų techninių ir kitų tyrimų. Čia buvo sprendžiamos prozodinių ženklų, gramatinio kirčio problemos, analizuojami kūrinio redagavimo bei žymėjimo prozodiniais ženklais būdai, nustatyta, kas parašė įvairius teksto intarpus, vokišką priedą rankraščio parašėje. Atliekant tyrimą rastos pirminio teksto pakeitimo žymės ir jų vietoje nustatyti pirminiai įrašai. Gauta visiškai nelauktų, neįtikėtinų duomenų apie autoriaus darbą su rankraščiu. Tyrimo medžiagą „K. Donelaičio poemos „Metai“ rankraščio kriminalistinio tyrimo duomenys ir išvados“ sudaro pažyma su išvadamis ir atliktos analizės duomenų lentelėmis bei fotoilustracijomis – iš viso 227 puslapiai. Plačiau apie atliktus tyrimus rašyta K. Donelaičio „Raštuose“, išleistuose 1977 m., taip pat O. Dambrauskaitės ir J. Ignatjevės straipsnyje „Ką kalba K. Donelaičio rankraščiai“ [79].

Eksperto rašotyros žinios buvo panaudotos ir tiriant kito neįkainojamo lietuvių kultūros istorijos šaltinio – pirmosios lietuviškos knygos „Katekizmas“ (1547 m.) rengėjo ir autoriaus Martyno Mažvydo (apie 1510–1563) rašyseną. 1981 m. Vilniaus valstybinio universiteto mokslinės bibliotekos direktorius J. Tornau pateikė Institutui knygą „*Flavini Iosephur. Antiquitatum Indoicarum lib. XX. Etc. Köln, 1524*“ prašydamas ištirti ir atsakyti į klausimą, ar šios knygos tituliniam lape rankraštinių įrašų lotynų kalba ir graikų kalba parašė vienas asmuo, t.y. Martynas Mažvydas. Lyginamajam tyrimui pateiktas M. Mažvydo laiškas, adresuotas prūsų hercogui Albrechtui, rašytas 1549–1560 m. Kadangi graikų kalba rašytų pavyzdžių pateikti negalėjo, buvo ištirtas tik lotynų kalba parašytas įrašas. Ekspertė J. Masiulienė pateikė išvadą, kad minėtos knygos tituliniam lape pamokantį įrašą „Įsigijau sau ir savo artimiesiems“ parašė M. Mažvydas. Taip buvo nustatytas dar vienas nežinomo įrašo autorius [34].

Lietuvos kultūros ministerijos prašymu 1983 m. buvo ištirta 15 vieno žymiausių XIX a. lietuvių istoriko ir švietėjo Simono Daukanto (1793–1864) „Istorijos Žemaitiškos“ rankraščių, rastų Leningrado archyvuose, lapų. Labai svarbu buvo nustatyti, ar pateiktus rankraščius parašė S. Daukantas ar kitas asmuo. Lyginti buvo pateiktas „Istorijos Žemaitiškos“ rankraštis, saugomas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto archyve, laiškai, išrašai iš įvairių knygų. Atlikus tyrimą nustatyta, kad rankraštį, pateiktą iš Leningrado archyvo, parašė ne S. Daukantas, o kitas asmuo [34].

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai privatus asmenys siūlo parduoti nežinomų autorių rankraščius, knygas su įvairiais įrašais, dedikacijomis bibliotekoms, muziejams arba kitiems asmenims. 1986 m. Lietuvos M. Mažvydo bibliotekos prašymu tyrėme žymaus lenkų ir lietuvių rašytojo Adomo Mickevičiaus (1798–1855) „Konrado Valenrodo“ rankraštį (iš viso 38 psl.), norėdami nustatyti, ar šį lenkų kalba rašytą rankraštį, kurį privatus asmuo siūlė pirkti

bibliotekai, parašė pats A. Mickevičius ar kitas asmuo. Lyginti buvo pateikti A. Mickevičiaus prašymai (1824 06 22; 1824 02 14; 1823 11 28), adresuoti Universiteto rektoriui, ir Vroclave išleistos knygos „*Wiersze Adama Mickiewicza w podobiznach autografow*” rankraščių faksimilės.

Išsamiai ištyrėme rankraštį, parašytą lenkų kalba, sudėtinga rašysena su įmantriais elementais, įvairiais pagražinimais. Lygindami su pateiktais A. Mickevičiaus rašysenos pavyzdžiais nustatėme, kad ištirti pateiktą A. Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas” rankraštį parašė ne A. Mickevičius, o kitas asmuo.

Dar vienas pavyzdys. 1996 m. Maironio lietuvių literatūros muziejaus direktorė pateikė tirti rankraštinių knygų „Šv. Pranciškaus dvasia arba naujas tretininkų vadovėlis ir maldų rinkinys” įrašą „1930 m. Sesutei Marceliui broliui kun. J. Mačiulis–Maironis Vardinių proga”. Muziejaus darbuotojus domino, ar šį įrašą parašė prelatas poetas Jonas Mačiulis–Maironis (1862–1932) ar kitas asmuo. Lyginamajam tyrimui buvo pateikti jo rašyti atvirlaiškiai, dedikacijos knygose. Atlikus tyrimą nustatyta, kad tiriamąjį įrašą parašė ne prelatas poetas J. Mačiulis–Maironis, o kitas asmuo. Šią knygą privatus asmuo siūlė pirkti muziejui [34].

Teko tirti ir kitų įžymių asmenybių rašysenas bei parašus. Pavyzdžiui, tyrėme žymaus Panevėžio teatro įkūrėjo ir režisieriaus Juozo Miltinio parašus (120 parašų) jo testamente, kuriuo savo turtą režisierius paliko Panevėžio G. Petkevičaitės–Bitės bibliotekai ir kurį jis pats pasirašė [34]. Šie darbai – tai mūsų skyriaus pasididžiavimas.

Išvados

1. Tyrinėjant atskirus kriminalistinės rašysenos ekspertizės aspektus analizuoti ir prieškarinio literatūrą – perimti iš paskelbtų darbų tai, kas gali turėti teigiamos įtakos sėkmingiems atskirų rašotyro problemų tyrinėjimams.

2. Remiantis Lietuvoje ir užsienyje atliktais moksliniais darbais ir ekspertine praktika, plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą tobulinti lietuviškų tekstų rašysenos bei parašų atlikėjo ir autoriaus identifikavimo teoriją. Tikslinga parengti darbų, parašytų 1918–2000 m. Lietuvoje kriminalistinės rašysenos ir autorystės klausimais, bibliografinę rodyklę.

3. Taikyti matematinius metodus naudojant naujausią kompiuterinę įrangą trumpiems rankraštiniais tekstams (parašams) tirti bei kitoms sudėtingoms problemoms spręsti.

4. Siekiant toliau tęsti mokslinius bei metodinius darbus, tobulinti ekspertų kvalifikaciją būtina išplėsti Rašysenos ekspertizių skyrių tam tikros srities specialistais.

LITERATŪRA

1. **Palskys E.** Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos (1918–1940): monografinė studija. – Vilnius, 1995.
2. **Palskys E.** Mokslinė teismo ekspertizė prieškarinio Lietuvoje // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995. T. 4.
3. **Palskys E.** Rašysena, asmenybė, charakteris // Mokslas ir gyvenimas. 1971. Nr. 8.
4. **Palskys E.** Kriminalistinis dokumentų tyrimas. – Vilnius, 1978.
5. **Орлова В. Ф.** Теория судебно-почерковедческой идентификации // Труды ВНИИСЭ.– Москва, 1973. Вып. 6.
6. **Gantos** mokslų parama moderninei kriminalistikai // Policija. 1925. Nr. 6.
7. **K.S.** Rašto paslaptys // Policija. 1925. Nr. 8.
8. **Girius.** Kova su nusikaltimais // Policija. 1926. Nr. 2.
9. **Brašiškis St.** Raštas. Jo mokymo naujieji keliai ir 19 rankos rašto pavyzdžių. – Šiauliai: Kultūros b–vės leidinys, 1922.
10. **Šebedevs V.** Mokslinė policija. Nusikaltėlių pažinimo ir nusikaltimų tyrinėjimo metodai. – Kaunas: VRM Piliiečių apsaugos departamentas, 1926. T. I.
11. **Alfa.** Raštų ekspertyza // Policija. 1931. Nr. 17.

12. **Radvilas N.** Kaip pažinti žmogų iš rašysenos. Grafologijos pradmens. Su 31 lietuvių rašysenos pavyzdžiu, 2 schemomis ir 20 lentelių. – Kaunas, 1932.
13. **Radvila N.** Suklastotų dokumentų aiškinimas // Teisė. 1936. Nr. 33.
14. **Klemas A.** Nusikaltimų aiškinimas kriminalinės policijos laboratorijoje // Policija. 1934. Nr. 21.
15. **Archyvinė medžiaga:** LCVA F.378. Ap. 3. B. 1956. L. 155.
16. **Radvila N.** Rašysenos ekspertizė // Teisė. 1937. Nr. 39.
17. **Vaitkevičius A.** Dar rašysenų ekspertizės reikalu // Kriminalistikos žinynas. 1938. Nr. 24.
18. **Radvila N.** Rašysenos ekspertizės ir ekspertai // Teisė. 1936. Nr. 34.
19. **Radvila N.** Susirūpinkime grafologijos praktika ir mokslu // Policija. 1933. Nr. 22.
20. **Klemas A.** Grafologija // Kriminalistikos žinynas. 1936. Nr. 9.
21. **Vaitkevičius A.** Kaip turi būti daromos teisminės rašysenų ekspertizės // Kriminalistikos žinynas. 1938. Nr. 20.
22. **Vaitkevičius A.** Suklastotų dokumentų ekspertizių ir ekspertų klausimu // Kriminalistikos žinynas. 1938. Nr. 19.
23. **Klemas A.** Valstybės saugumo departamento Identifikacijos skyrius ir teismo ekspertizės // Kriminalistikos žinynas. 1936. Nr. 12.
24. **Kriminalistikos žinynas.** 1936. Nr. 9; 1937. Nr. 13; 1938. Nr. 19; 1939. Nr. 25.
25. **Vaitkevičius A.** Rašysenos ekspertizė – vienintelis kaltės įrodymo faktorius // Kriminalistikos žinynas. 1938. Nr. 23.
26. **Матулёнис Р., Бирмонтене Т.** Экспертно–криминалистической службе – 70 лет (Из истории развития криминалистической службы Литвы и некоторые ее проблемы на современном этапе) // Бюллетень МВД Литовской ССР. 1989. № 1.
27. **Манцветова А. И., Орлова В. Ф., Славуцкая И. А.** Теоретические основы судебного почерковедения // Труды ЦНИИСЭ. – Москва, 1967. Вып. 1.
28. **Чяпас А. Б.** Некоторые перспективы развития судебной экспертизы в Литовской ССР // Сборник научных работ. – Вильнюс: НИИСЭ, 1963. Вып. 1.
29. **Дамбраускайте О. К., Игнатьева Я. Ю.** Развитие криминалистического исследования литовского письма // Развитие уголовно–правовых наук в Литовской, Латвийской и Эстонской ССР. Тезисы докладов. – Тарту: Тартуский госуниверситет, 1973.
30. **Дамбраускайте О. К., Игнатьева Я. Ю.** Особенности исследования рукописей, выполненных на литовском языке // Криминалистическое исследование рукописей, выполненных на некоторых языках народов ССР: справочник следователя и эксперта.– Москва: ВНИИСЭ, 1973.
31. **Пошкявичюс В. А.** Основания и некоторые возможности применения математических методов в криминалистических исследованиях // Сборник научных работ. – Вильнюс: НИИСЭ, 1963. Вып. 1.
32. **Пошкявичюс В. А.** Исследование рукописных знаков по средней кривизне с использованием порядковых критериев // Сборник научных работ. – Вильнюс: НИИСЭ, 1968. Вып. 3.
33. **Пошкявичюс В. А.** Применение математических и логических средств в правовых исследованиях. – Вильнюс, 1974.
34. **Lietuvos TEC archyvas.** Ekspertizės aktai: 1966/Nr. 686, 1966/Nr. 800; 1967/Nr. 13, 1967/Nr. 231, 1967/Nr. 233, 1967/Nr. 246; 1967/Nr. 258; 1969/Nr. 453; 1973/Nr. 201, 1973/Nr. 1094; 1974/Nr. 213, 1975/Nr. 30, 1975/Nr. 122, 1975/Nr. 11–285^a; 1976/Nr.11–661, 1976/Nr. 11–298; 1981/Nr. 11–551, 1981/Nr. 11–1157; 1983/Nr. 11–1020; 1984/Nr. 11–1622; 1986/Nr. 11–868, 1986/Nr. 11–2384; 1987/Nr. 11–14; 1993/Nr. 11–3786; 1994/Nr. 11–1041, 1994/Nr. 11–3997; 1996/Nr. 11–2263; 1997/Nr. 11–4665; 1997/Nr. 11–2329, 1997/Nr. 11–5819; 1999/Nr. 11–2970, 1999/Nr. 11–3766.
35. **Пошкявичюс В. А.** Применения математических средств при собирании, исследовании и оценке доказательств: автореферат диссертации кандидата юридических наук. – Ленинград, 1968.
36. **Козинец Б. М., Ланцман Р. М., Якубович В. А.** Об одном кибернетическом методе исследования в криминалистической экспертизе почерка // Кибернетика и судебная экспертиза. – Вильнюс: НИИСЭ, 1966. Вып. 2.
37. **Ланцман Р. М.** Кибернетика и криминалистическая экспертиза почерка. – Москва: „Наука“, 1968.
38. **Ланцман Р. М.** Использование возможностей кибернетики в криминалистической экспертизе и некоторые проблемы уголовно–судебного доказывания: автореферат диссертации доктора юридических наук. – Москва, 1970.

39. **Игнатъева Я. Ю.** Корреляционная зависимость признаков почерка // Кибернетика и судебная экспертиза. – Вильнюс: НИИСЭ, 1966. Вып. 2.
40. **Игнатъева Я. Ю.** Идентификационное значение фиксированных характеристик движений по контуру букв при исследовании сложных графических объектов // Сборник научных работ. – Вильнюс: НИИСЭ, 1968. Вып. 3.
41. **Игнатъева Я. Ю.** Теоретические основы и практика идентификации личности с использованием контурных (интегральных, навыковых) характеристик почерка: автореферат диссертации кандидата юридических наук. – Ленинград, 1971.
42. **Дамбраускайте О. К.** Классификация признаков литовской письменной речи // Сборник научных работ. – Вильнюс: НИИСЭ, 1968. Вып. 3.
43. **Дамбраускайте О. К.** Использование особенностей профессиональной лексики при исследовании анонимных документов // Вопросы судебной экспертизы и криминологии: Информационные материалы. – Вильнюс: НИИСЭ, 1982. Вып. 6.
44. **Дамбраускайте О. К.** Криминалистическое исследование литовской письменной речи: автореферат диссертации кандидата юридических наук. – Ленинград, 1972.
45. **Dambrauskaitė O.** Autorystės ekspertizės skyrimas ir medžiagos jai daryti paruošimas: metodinės rekomendacijos. – Vilnius: TEMTI, 1985.
46. **Архипов Г. Ф.** Система дифференционно–идентификационных алгоритмов /ДИА/ и ее применение при исследовании почерковых объектов // Теория и практика математического моделирования в судебно–почерковедческой экспертизе: методическое пособие. – Москва: ВНИИСЭ, 1980.
47. **Архипов Г. Ф.** Структура системы алгоритмов “Экспертиза” // Актуальные проблемы теории и практики применения математических и ЭВМ в деятельности органов юстиции / Научный Совет по комплексной проблеме „Кибернетика” и ВНИИСЭ. – Москва, 1975. Вып. 4.
48. **Архипов Г. Ф., Кучеров И. Д.** Проведение исследования с помощью системы ДИА // Экспертная техника. – Москва: ВНИИСЭ, 1977. Вып. 54.
49. **Архипов Г. Ф.** Методы коллективной классификации, их реализации с помощью ЭВМ и практическое использование: автореферат диссертации кандидата технических наук. – Каунас, 1987.
50. **Берзницкас А. И.** Экспериментальное исследование некоторых характеристик интеллектуальных эмоций: автореферат диссертации кандидата психологических наук. – Ленинград, 1980.
51. **Берзницкас А. И., Кучеров И. Д.** Проведение исследований с помощью системы „Прост” // Экспертная техника. – Москва: ВНИИСЭ, 1977. Вып. 54.
52. **Масюлене Я. И.** Исследование цифровых записей ограниченного объема при производстве судебно–почерковедческих экспертиз: методическое письмо. – Москва: ВНИИСЭ, 1984.
53. **Masiulienė J.** Lietuvių kalbos rašto specialieji požymiai: metodinė priemonė ekspertams. – Vilnius: TEMTI, 1990.
54. **Masiulienė J., Strakšytė D.** Bendrųjų rašysenos požymių tyrimo klausimai // Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos: mokslo darbų rinkinys. – Vilnius: LTEI, 1996.
55. **Вул С. М.** Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. – Москва, 1997.
56. **Жалкаускене А.** Стилистическое исследование текста, выполненного на литовском языке (методические рекомендации экспертам). – Вильнюс: НИИСЭ, 1987.
57. **Жалкаускене А., Старинскайте Ю.** Основы экспертного решения вопроса о родном литовском языке автора документа, выполненного на русском языке: методические рекомендации экспертам. – Вильнюс: НИИСЭ, 1989.
58. **Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P.** Kriminalistika. – Vilnius, 1985.
59. **Žalkauskienė A.** Rašysenos ekspertizė Lietuvoje // Lietuvos valstybingumo teisinės problemos pirmojo pasaulinio lietuvių teisininkų kongreso, įvykusio Vilniuje ir Palangoje 1992 m. gegužės 24–31 d.: straipsnių ir tezių rinkinys. – Vilnius, 1993.
60. **Žalkauskienė A.** Kriminalistinė lietuviško teksto autoriaus gimtosios kalbos (lietuvių ar nelietuvių) nustatymo metodika: rekomendacijos ekspertams. – Vilnius: LTEI, 1993.
61. **Žalkauskienė A.** Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodika: metodinės rekomendacijos. – Vilnius: LTEI, 1999.
62. **Žalkauskienė A.** Lietuviško teksto autoriaus nustatymo metodikos pagrindai // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000. T. 18 (10).
63. **Žalkauskienė A., Žalkauskas V.** Autorystės ekspertizės raida ir perspektyvos šiandieninėje Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999. T. 11(3).

64. **Kurgonienė J.** Some peculiarities of Lithuanian texts written by Russians and Poles as well as English, German and Russian texts written by Lithuanians // Joint Meeting of the European Conferences for Police and Government Handwriting and Documents Experts. „Interpretation of Evidence the continued debate”. Tulliallen Castle 21–24 July 1998.
65. **Masiulienė J.** Grafologijos istorijos apžvalga // Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos: mokslo darbų rinkinys. – Vilnius: LTEI, 1996.
66. **Ignatjeva J., Masiulienė J., Nedveckis H.** Rašysenos ekspertizės raidos tendencijos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999. T. 11 (3).
67. **Surdokas C.** Grafologija ir rašysenos psichologija // Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. – Vilnius, 1999. T. 17.
68. **Deringas A.** II tarptautinis kriminalistinio dokumentų tyrimo kongresas // Teisės problemos. 1966. Nr. 1.
69. **Pošiūnas P.** Rašysenos ekspertizė // Teisės problemos. 1995. Nr. 4.
70. **Ignatjeva J., Masiulienė J.** Kontūrinių (integralinio įgūdžio) charakteristikų naudojimas rašysenai tirti: metodinės rekomendacijos. – Vilnius: TEC, 2000.
71. **Masiulienė J., Strakšytė D., Žalkauskienė A.** Rašysenos ir autorystės ekspertizės (skyrimas ir medžiagos ruošimas): metodinės rekomendacijos. – Vilnius: LTEI, 2000.
72. **Ekspertizės** ir tyrimai, atliekami VRM kriminalistinių ekspertizių valdyboje: metodinės rekomendacijos. – Vilnius, 1994.
73. **Ekspertų** kriminalistų savarankiško pasiruošimo programa. – Vilnius, 1995.
74. **Von Lajos Kiss.** Die Möglichkeiten der vergleichenden Handschriftenuntersuchung mit mathematischen Mitteln // Kriminalistik und forensische Wissenschaften. VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften. – Berlin, 1972.
75. **Pošiūnas P.** Lietuvos teismo ekspertizės institutui – 35-eri // Justitia. – Vilnius, 1996. Nr. 2.
76. **Danisevičius P.** Ar galima pažinti žmogų iš rašysenos? // Mokslas ir gyvenimas. 1958. Nr. 4.
77. **Kurapka E., Malevski H.** Dėl kai kurių ekspertinių tarnybų reformos problemų// Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija. T. 12 (4).
78. **Ignatjeva J.** Kriminalistiniai rašto tyrimai moksle // Mokslas ir gyvenimas. 1975. Nr. 2.
79. **Dambrauskaitė O., Ignatjeva J.** Ką kalba K. Donelaičio rankraščiai // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 2.

Historical Development of Handwriting Examination in Lithuania 1918–2000

Dr. Jadvyga Ignatjeva

Janina Masiulienė

Head of Handwriting examination department of Lithuanian forensic examination centre

SUMMARY

In this article on the ground of literature sources and archival materials basic questions of writing examination science and examinational practice are presented at separate stages of its development history: in prewar Lithuania (1918–2000), during soviet period (1940–1990) and after declaration of the independence in Lithuania (1999–2000). Influence of calligraphic examinations and graphology as sciences about handwriting on criminalistic handwriting examination is presented, the contribution made by pedagogues, psychologists and prewar criminalistic experts for the creation of progressive methodics of handwriting examination is marked.